

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ХАРКІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Соціальна зрілість як чинник професійного самовизначення
особистості юнацького віку»

Студентки 2 курсу групи ПС-61 другого
(магістерського) рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми «Психологія» за
спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
ПОЛТАВСЬКОЇ К. В.

Керівник: к. психол. н., доц. ГУЛЯЄВА О. В.

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та
ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ЯК ЧИННИКА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	7
1. 1. Теорії та підходи до поняття соціальної зрілості, її змісту та структури	7
1. 2. Психологічні підходи до вивчення поняття професійного самовизначення	14
1. 3. Особливості формування професійного самовизначення особистості юнацького віку.....	19
Висновки до 1 розділу	24
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	25
2. 1. Мета дослідження	25
2. 2. Соціально-демографічна характеристика вибірки	25
2. 3. Опис процедури дослідження.....	25
2. 4. Методи математичної статистики.....	31
Висновки до 2 розділу	32
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	34
3. 1. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження.....	34
3. 1. 2. Результати визначення статусів професійної ідентичності.....	34
3. 1. 3. Результати діагностики життєвих цінностей.....	36
3. 1. 4. Результати рівня розвитку рефлексивності, автономії та управління середовищем	40

3. 2. Визначення взаємозв'язку соціальної зрілості та професійного самовизначення особистості юнацького віку.....	45
Висновки до 3 розділу	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
АНОТАЦІЯ	61

ВСТУП

Актуальність. Україна на сьогодні характеризується нестабільною ситуацією, яка охоплює значимі для кожного з нас сфери життя. Повномасштабне вторгнення, політичні, соціально-економічні процеси – все це впливає на розвиток та існування особистості, яка трансформується відповідно до нових викликів сучасності. Перед суспільством постає завдання не просто зберегти та зробити ефективною для розвинення потенціалу країні перспективну молодь, а виховати її активною, включеною в соціальне життя країни. Саме юнацький вік передбачає формування особистості і набуття важливих цінностей. Зв'язок із соціальним оточенням в юнацькому віці відображує рівень розуміння соціальних норм, вміння взаємодіяти з іншими людьми. Молодь спрямована на розуміння своїх потреб та інтересів для подальшого вибору професії.

Питання професійного самовизначення стає дійсно проблемним, бо, окрім вільного вибору майбутньої професії, юнаки, що знаходяться в кризі ідентичності, повинні враховувати зміни, які відбуваються на світовому рівні (глобалізація, реорганізація ринку праці в Україні, статус біженця або внутрішньо переміщеної особи). Перед ними постає задача бути гнучкими, переосмислити свої цінності на тлі подій в країні та побудувати кар'єру, яка буде відповідати їхнім здібностям і уявленням. Сучасні психологічні та педагогічні підходи наголошують на зв'язку професійного самовизначення з рівнем зрілості особистості, її стресостійкістю та володінням інструментами регуляції розвитку обраного напрямку діяльності.

Питання соціальної зрілості як досягнення в розвитку особистості та індивідуальності, що характеризується здібністю людини до самостійного життя, знайшло своє відображення в роботах А. Адлера, К. Горні, А. Маслоу, Дж. Міда, Г. Олпорта; в сучасних психологічних дослідженнях Ю. О. Бохонкової, О. І. Гавриш, О. М. Коптевої, С. В. Косанчук, З.М. Мірошник, О. В. Омельчука, Ю. В. Пізика, В. В. Радула.

Сучасний етап розвитку уявлення про соціальну зрілість характеризується великим спектром здобутків української психології, як в площині природи цього феномену (Т. В. Комар), критеріїв та рівнів (Ж. М. Кислюк), так і в площині атрибутів соціальної зрілості (Ж. П. Вірна, О. Є. Іванашко). На фоні різноманітного трактування соціальної зрілості – від об'єктивного етапу розвитку особистості до конкретних психологічних якостей, майже однотайно психологи визначають унікальність цього феномену, що полягає в самовизначенні та початку індивідом трудової діяльності.

Знайти своє покликання – невід'ємна умова щасливого життя, аспект успішної самореалізації людини. Визначення можливого чиннику ефективного вибору майбутньої професії, зокрема, формування певної моделі поведінки чи набуття особистісних якостей – це внесок не лише в життя окремої людини, але й українського суспільства в цілому. Отже, провідні спеціалісти відповідатимуть соціальним очікуванням та вимогам, удосконалюватимуть свої професійні навички та здібності, отримуючи при цьому задоволення від кар'єри.

Об'єкт дослідження – *соціальна зрілість особистості юнацького віку.*

Предмет дослідження – *взаємозв'язок соціальної зрілості із професійним самовизначенням особистості.*

Гіпотеза – *чим вище рівень соціальної зрілості особистості, тим ефективніше здійснюється професійне самовизначення в юнацькому віці.*

Мета дослідження – *узагальнення теоретичних засад та емпіричне дослідження взаємозв'язку соціальної зрілості з професійним самовизначенням особистості в юнацькому віці.*

Задачі:

- 1) Провести аналіз теоретичних засад з питання соціальної зрілості як чинника професійного самовизначення в юнацькому віці.
- 2) Визначити статус професійної ідентичності досліджуваних юнацького віку.
- 3) Провести діагностику життєвих цінностей респондентів.

4) Визначити рівень розвитку рефлексивності, автономії та управління середовищем серед юнаків.

5) Визначити взаємозв'язки соціальної зрілості з професійним самовизначенням особистості юнацького віку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети за задач було використано наступний комплекс методів, а саме:

1) Теоретичний – аналіз, систематизація, узагальнення психологічної літератури відповідно до теми дослідження.

2) Психодіагностичний, реалізований за допомогою використання психодіагностичних методик: тест-опитувальник А. Г. Грецова та А. А. Азбель «Вивчення статусів професійної ідентичності» (у модифікації О.В. Радзімовської), методика психодіагностики ціннісних орієнтацій «Опитувач термінальних цінностей» І. Г. Сеніна, опитувальник А. В. Карпова, В.В. Пономарьової «Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності», опитувальник «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф (в адаптації М.М. Лепешинського, шкали «автономія» та «управління середовищем»).

3) Математично-статистичні методи обробки даних – методи описової статистики, методи статистичного аналізу (U-критерій Манна-Уїтні), кореляційний аналіз Спірмена. Обчислення проводилося з використанням програмного забезпечення SPSSv23.

Експериментальна база дослідження. Для проведення емпіричного дослідження було сформовано 2 групи респондентів. До першої групи увійшли учні-випускники 11 класу закладів загальної середньої освіти в кількості 32 особи, до другої – студенти першого курсу закладів вищої освіти в кількості 30 осіб. Загальна кількість респондентів – 62 особи. Віковий діапазон вибірки – 17-18 років.

Практична значущість роботи полягає в удосконаленні практичними психологами профорієнтаційних програм для школярів старших класів, з урахуванням критеріїв соціальної зрілості. Отримані результати можуть бути використані у розробці тренінгових програм щодо професійного самовизначення.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ЯК ЧИННИКА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

1. 1. Теорії та підходи до поняття соціальної зрілості, її змісту та структури

Однією з задач сучасного демократичного суспільства є виховання людини, яка б могла мати свої погляди, бути самостійною та незалежною в прояві та задоволенні своїх бажань, цілей. Пріоритетом є формування в особистості обов'язку та відповідальності, що допоможуть побудувати міцні й здорові стосунки в різних сферах життя. Це характеристика зрілості – етично-правової категорії, що несе особистий і суспільний характер. Зріла особистість додержується моральних і правових норм, відповідає за свої вчинки не лише перед собою, але й перед іншими людьми. У тлумачному психологічному словнику зазначається, що моральна і світоглядна зрілість настає після фізіологічного дозрівання організму, умовою її виникнення є сформована в людини психічна зрілість [27].

Поняття зрілості, як одне з фундаментальних понять персоналогії, було введено у психологію засновником індивідуальної психології А. Адлером. Автор визначав зрілість як певні риси соціально-корисного типу особистості: альтруїзм, людяність, прагнення до співпраці, творчий початок в людині та її почуття власної гідності. Представники психоаналітичного напрямку наголошували, що виховання зрілої особистості – головна мета психоаналітичного лікування. Зріла особистість розглядалася в психоаналітичному підході як активна у розв'язанні своїх проблем, соціально відповідальна, турботлива, здатна управляти своїми потребами [12].

Подальший розвиток уявлень щодо ролі та функцій зрілості в структурі особистості знайшов своє відображення в роботах представників диспозиціональної та гуманістичної психології. Так, Г. Олпорт вказував на те, що центральна проблема підлітків пов'язана з вибором кар'єри та інших життєвих

шляхів. На його думку, саме професійне самовизначення та подальше прагнення до самовдосконалення являє собою головний зміст пропріативного прагнення, що в період юнацтва дуже розвинене. Зріла особистість ототожнювалася зі здоровою, а процес дозрівання особистості розумівся Г. Олпортом як процес становлення таких рис, як – автономність, активність у всіх сферах життя, здатність підтримувати теплі соціальні стосунки, досвід та домагання, життєва філософія. Зріла особистість за Г. Олпортом має здорову самооцінку, здатна реалістично сприймати себе та навколишнє середовище. У здоровій зрілої особистості сформований цілісний погляд на сенс життя, визначена життєва мета і наявна сильна орієнтація на цінності [37].

У контексті гуманістичного підходу А. Маслоу стверджував про те, що досягнення самоактуалізації означає повне використання людиною свого потенціалу, талантів і здібностей. Наявність потреби в самоактуалізації являє собою рушійну силу особистого розвитку, проте, якщо розглянути ієрархію потреб як модель зрілості, то найвищим рівнем розвитку здорової повноцінної особистості є потреба у самореалізації. Представники екзистенційно-гуманістичного напрямку психології вважали, що людина наділена потенціями до безперервного самовдосконалення, прагненням до самореалізації, зокрема, у суспільній діяльності, що є складовою сфери вибору особистості [35].

Змістовні підходи до розуміння феномену зрілості різняться, проте основна характеристика зрілості як особистісної якості полягає в тому, що вона є значущим соціальним критерієм розвитку особистості. Сформована зрілість передбачає залученість суспільних інтересів до утвореної системи ціннісних орієнтацій особистості. Отже, зрілість є показником успішного розвитку особистості, її інтегративний характер знаходить свій вияв у соціальній поведінці, орієнтації людини, її соціальних оцінках та рішеннях. Зрілість розуміється як показник готовності до здійснення професійної діяльності [15].

Готовність до здійснення самовизначення, набуття соціальних якостей, володіння способами соціальної взаємодії – все це охоплюється поняттям соціальна зрілість, що є відносно новим у психологічній науці. На відміну від

особистісної, психологічної чи професійної зрілості, соціальна зрілість є багатоаспектним явищем і предметом дослідження для багатьох суспільних наук. Зокрема, для соціології, педагогіки, філософії, етнографії й навіть кримінології. У межах зазначених наук процес життя індивіда розуміється як постійний розвиток, результатом якого є досягнення особистістю певних вершин. Серед векторів такого розвитку в акмеології виділяється професійний вектор.

Феномен соціальної зрілості розглядається крізь призму різних психологічних теорій. Соціальна зрілість тлумачилася зарубіжними науковцями як:

взаємодія індивіда з суспільством і залучення до спільної діяльності (Дж. Мід, Л. Філіпс);

індивідуальне самовизначення, реалізоване особистістю у ставленні до свого стилю життя (К. Горні);

вплив соціуму на особистість, внаслідок чого людина відтворює бажану для суспільства соціальну поведінку (біхевіористичний напрям психології)

розвинута здатність особистості побудувати ефективну модель, осмислений сценарій життєвого шляху (когнітивний підхід до вивчення особистості) [24].

В екзистенційній психології рушійною силою розвитку особистості вважається прагнення до досягнення і розуміння сенсу життя. Засновник логотерапії В. Франкл визначив сутність соціальної зрілості наступним чином: «У служінні справі або любові до іншого... людина здійснює саму себе». На думку В. Франкла, прагнення до самореалізації та саморозвитку – недостатні умови для визначення особистості зі сформованою соціальною зрілістю. Визначальною рисою соціально зрілої особистості є самотрансценденція, що означає вихід особистості за власні рамки та прагнення досягти не просто високих життєвих цілей, а бути соціально корисною [34].

Соціальна зрілість на сьогодні залишається предметом дослідження для вітчизняних психологів, педагогів, соціологів тощо. Зміст, особливості

формування та структура досліджуваного поняття все ще викликають дискусії через свою неоднозначність.

У своїх роботах В. В. Радул підкреслює значущість соціальної зрілості, виділяючи для неї особливе місце у психолого-педагогічних науках. Він розуміє соціальну зрілість як процес розкриття та розвитку особистісного потенціалу людини. На його думку, соціальна зрілість передбачає формування якостей, які суттєво необхідні людині для здійснення ефективної саморегуляції. Зміст поняття соціальної зрілості розкривається науковцем через наявність активної життєвої позиції, досягнення єдності виховання значущими особами й самовиховання. Соціальна зрілість проявляється у самовизначенні і соціальній відповідальності, у залученні особистості до соціальної активності [28].

О. В. Омельчук розділяє погляди науковців, які визначають соціальну зрілість як процес актуалізації власного потенціалу і використання його як засобу для реалізації життєвих цілей. Автор називає соціальну зрілість механізмом, алгоритмом сповідування особистістю ціннісних орієнтацій, що формуються внаслідок взаємодії соціогенних людських потреб з цінностями, що притаманні суспільству.

На думку О. В. Омельчука, набуті ціннісні орієнтації складатимуть основу життєвої компетентності особистості. Соціально зрілою вважається особистість, яка готова до соціально значущої й корисної діяльності, що є результатом її особистісного духовного-морального розвитку. Отже, соціальна зрілість особистості – це її компетентність, яка визначає готовність людини вирішувати проблемні ситуації, що виникають [24].

Значущою є позиція О. М. Коптевої, яка підтримує академічне тлумачення соціальної зрілості в тому аспекті, що соціальна зрілість обумовлена досягненням психічної зрілості. Особистість, яка проявляє інфантильність і не розуміє вимоги сучасного суспільства, не може бути соціально зрілою. Науковицею пропонується широке і вузьке розуміння феномену соціальної зрілості. У широкому значенні це рівень розвитку установок, знань, навичок особистості, її моральних якостей, що будуть достатніми для добровільного і

відповідального виконання всього обсягу соціальних ролей. Соціальна зрілість у вузькому значенні – це цілий комплекс особистісних якостей, що характеризують особистість як здатну взаємодіяти з іншими задля досягнення спільних цілей [17].

Ж. М. Кислюк запропонувала психолого-педагогічну характеристику соціальної зрілості. Авторка визначає соціальну зрілість як добровільне прийняття та виконання обов'язків, які пов'язані з соціальними очікуваннями. Особистість усвідомлює наслідки своєї діяльності, турбується про їхній вплив на суспільство. Серед властивостей соціальної зрілості Ж. М. Кислюк виділяє соціальну зацікавленість, що проявляється у стимулі до праці, зростанні професійної кваліфікації, у становленні самосвідомості особистості.

Сучасне визначення соціальної зрілості полягає в тому, що поняття розглядається як соціальна якість, пов'язана з совістю, самоконтролем особистості. Наголошується на залежності соціальної зрілості, зокрема, від професійної діяльності [11].

Педагог Ю. В. Пізик вважає, що головним суспільним завданням на сьогодні є виховання людей, які будуть підготовлені до свідомої та ефективною діяльності у різних сферах. Він визначає соціальну зрілість як результат осмислення власного життя, уміння самостійно й ефективно вирішувати щоденні завдання. Соціально зріла особистість є соціально компетентною, життєстійкою, адже здатна впоратися з життєвими труднощами. Зріла особистість, на думку Ю. В. Пізика, ефективно здійснює професійний вибір [26].

Аналіз сучасних теоретичних уявлень та емпіричних здобутків щодо соціальної зрілості як особистісної якості дозволяє визначити певні особливості формування цієї якості.

Можемо стверджувати, що соціальна зрілість є показником досягнутої соціальної компетентності особистості. Умовно соціальну компетентність складають 3 блоки, які особистості потрібно опанувати: когнітивний, ціннісний, поведінковий. Когнітивний компонент передбачає наявність знань про правила спілкування, про суспільство і панівні закони, про особливості процесу прийняття рішень, що мають суспільне значення. Ціннісний блок характеризується

здатністю до відчуття власної гідності, соціальної відповідальності, усвідомлення потреб захищати свої права та інтереси, толерантності. Поведінковий компонент передбачає вміння налагодити комунікацію, співпрацювати, виконуючи різні ролі в команді, брати на себе відповідальність. Соціальна компетентність є основою формування соціально зрілої особистості [25, 26].

Важливим у досягненні особистістю соціальної зрілості є опанування системи соціальних ролей. М. Спіро, основоположник концепції соціалізації, розумів соціальну зрілість як інтеграцію людини в систему соціальних ролей. Освоюючи цю систему, індивід набуває якостей, що допомагають стати особистістю. Т. Парсонс описав процес інтеграції людини в суспільство: головним чинником успішної соціалізації є спілкування зі значущими іншими, які транслиують суспільні цінності [21].

О. І. Гавриш стверджує, що процес формування соціальної зрілості відбувається в усіх сферах людської життєдіяльності, реалізується шляхом навчання, виховання, засвоєння і перетворення досвіду старших поколінь. Важливу роль грають ціннісні орієнтації, соціальні норми і знання, що формуються та набуваються, зокрема, у юнацькому віці [5].

Соціологиня Ж. М. Кислюк називає соціальну зрілість особистісною освітою, що передбачає прийняття духовних і моральних цінностей, перетворення людиною суспільно значимих ситуацій через організацію своєї діяльності. С. В. Косянчук наголошує на важливості впровадження особистісно-орієнтованої освіти, яка сприяє розвитку особистісних орієнтирів людини. Зокрема, це смисли, цінності, розвинута рефлексія, саморегуляція. У ході інтеріоризації ціннісних орієнтацій, сенсів та культурних особливостей особистість наділяється творчим потенціалом. Це супроводжується адаптацією в соціум, самореалізацією, можливістю приймати рішення і нести відповідальність за здійснені вибори [18].

Серед дослідників не закріпилося єдиної точки зору щодо структури феномену соціальної зрілості. Т. В. Комар узагальнила модель структурних компонентів соціальної зрілості, які були раніше викладені у психологічних дослідженнях. По-перше, це когнітивно-емоційний компонент, що містить у собі

сформовану систему ціннісних орієнтацій людини, соціальний інтелект, нестандартне мислення, здійснення планування життєвого шляху та вибору професійної діяльності. По-друге, рефлексивний компонент, що проявляється у самостійності, обізнаності в усьому обсязі соціальних ролей, психічній грамотності та саморегуляції, відповідальній поведінці. По-третє, операційно-технологічний компонент – у соціально зрілої людини наявний життєвий досвід взаємодії з соціумом, навички ефективної комунікації з іншими людьми. Особистість здатна виконувати різні соціальні ролі, володіє навичками вирішення конфліктів [16].

На нашу думку, для емпіричного аналізу рівня сформованості соціальної зрілості, важливо визначити критерії цього поняття. Під критеріями розуміються достатні і необхідні умови для вивчення конкретного психологічного феномену. Ж. П. Вірна та О. Є. Іванашко найбільш широко та ґрунтовно розглянули основні критерії соціальної зрілості. Це активність, рефлексія, відповідальна поведінка, самостійність (автономія), а також вміння конструктивно взаємодіяти з навколишнім середовищем.

Розкриємо зміст кожної переліченої складової. Під активністю особистості слід розуміти активну життєтворчість, яка проявляється в пізнанні, діяльності та комунікації. Рефлексія особистості полягає в усвідомленні себе, здатності до самопізнання, зверненні на себе у відносинах з іншими тощо. Ранні дослідження О. В. Вітківської щодо психологічних умов професійного самовизначення підтверджували, що провідним механізмом здійснення професійного вибору стала рефлексія [33].

Відповідальність або відповідальна поведінка розкривається через здатність особистості передбачати свої вчинки, визнавати свою залученість, співвідносити результати дій з можливостями. Дж. Роттер ввів у психологічну науку концепцію «локусу контролю». Згідно з цією концепцією, людина з інтернальним локусом контролю здатна самостійно нести відповідальність за все, що відбувається в її житті, зважаючи на внутрішні первопричини (індивідуальні особливості). Людина з інтернальним локусом контролю впевнена, що її життя

повністю підвладно лише їй. Людина з екстернальним локусом контролю навпаки впевнена в тому, що причинно-наслідкові зв'язки того, що відбувається в житті, криються лише ззовні. Відповідно до сучасних досліджень інтернальність співвідноситься з соціальною зрілістю і є характерною рисою соціально зрілої особистості [41, 14].

Самостійність – це вміння протистояти думці більшості, вміти реалізувати свідоме і незалежно прийняте рішення. Протилежним за змістом поняттям є конформізм, що характеризується відсутністю власної думки, неможливістю особи протистояти тиску суспільства.

Ефективне управління середовищем – це збереження меж власного «Я», здатність встановлювати гнучкі відносини з об'єктами зовнішнього середовища, вміння організувати своє повсякдення найбільш вдалим способом задля задоволення своїх потреб [4] .

Підсумовуючи вище наведене, зазначаємо, що соціальна зрілість є інтегративною якістю особистості, показником особистісного розвитку та сформованих властивостей людини. Соціальна зрілість знаходить свій вияв у соціально значущій поведінці, прагненні до самореалізації та здійсненні життєвих виборів.

1. 2. Психологічні підходи до вивчення поняття професійного самовизначення

Проблема життєвого вибору особливо загострюється у кризові періоди розвитку особистості. Під кризою розуміється накопичення невирішених життєвих ситуацій, задач, що призводить до втрати звичного ладу життя. Такою кризою науковці вважають і перехід від одного провідного типу діяльності до іншого. В юнацькому віці відбувається перехід від навчальної діяльності до навчально-професійної.

На сьогодні вибір професійного шляху ускладнюється загрозливою політичною ситуацією в країні, обмеженістю доступу до якісної і повноцінної освіти, недостатньою увагою вчителів та психологів до профорієнтації учнів

випускних класів. На нашу думку, процес самовизначення є важливим, це необхідний етап розвитку особистості, що впливає на подальшу долю людини. Зокрема, професійна сфера є важливою умовою успішної самореалізації та щасливого життя.

Е. Еріксоном було розроблене та введене у психологічну науку поняття «ідентичність», що в іноземних джерелах є подібним до терміну самовизначення. Під ідентичністю Еріксон розумів відчуття людиною повноцінності, цілісності особистісної структури. Особистість, що успішно долає кризу ідентичності, відчуває себе незмінною незалежно від виконуваної соціальної ролі. Особливість ідентичності полягає у тому, що людина, приналежачи світу, іншим людям, усвідомлює свою унікальність і неповторність. Проживаючи пошук свого самовизначення, людина визначає свої цінності, виробляє для себе певні норми, необхідні для існування в суспільстві. На цьому етапі відбувається усвідомлення самоцінності та компетентності [8].

В основі самовизначення особи лежить проблема сенсу життя, пошуку свого місця не тільки у втіленні конкретної ролі, але і у світі в цілому. Притримуємося думки, що життєве самовизначення характеризує особистість, яка є готовим суб'єктом, головним творцем власного життєвого шляху та досягнення щастя, в процесі чого реалізує свої здібності та потенціал.

Отже, одним з аспектів життєвого самовизначення є професійне самовизначення. Саме з трудовою діяльністю зарубіжні і вітчизняні науковці пов'язують такі феномени, як самоактуалізація і самореалізація. А. Маслоу вважав, що самореалізація, одна з основних категорій у гуманістичній парадигмі, є близьким до поняття самовизначення, бо пов'язана із самовдосконаленням та присвяченню себе значимій справі.

Спроби визначити розуміння феномену професійного самовизначення були прийняті ще на початку ХХ століття. Окремої уваги заслуговує психологічна теорія «професійно-особистісного розвитку» (Е. Гінзберг, З. Шпрангер тощо). У дослідженнях Д. Сьюпера, який розвинув основні положення теорії, фокус уваги звернений на індивідуальність особистості.

Вчені, що займалися висвітленням питання професійного-особистісного розвитку, дали доволі ґрунтовну базу для розгляду професійного самовизначення. На думку авторів теорії, професійне самовизначення здійснюється особистістю шляхом прийняття проміжних рішень. Відповідно, здійснення професійного вибору є процесом, що складений з серії подій, які мають свою тривалість.

Унікальність підходу полягає у створенні періодизації завдань, що виникають у процесі самовизначення. Зокрема, юнацький вік співвідноситься зі стадією дослідження, в ході якої здійснюється вибір професії. Д. Сьюпер зауважив, що людина в онтогенезі може повертатися до етапів, які були пройдені, бо певні стадії у зв'язку, наприклад, зі зміною діяльності, знов актуалізуються [8, 38].

Ми розділяємо думку, що вибір професії здійснюється з урахуванням особливостей особистості – інтелектуальних здібностей, інтересів, індивідуального ставлення до праці. Дж. Хохеймер, наприклад, теж підкреслює смислове значення моральних, духовних, етичних цінностей особистості. Чинником вибору професії, на думку автора, є обдарованість: інтелектуальна, творча, академічна тощо. Він зазначає, що академічна обдарованість, яка пов'язана з дисципліною та відповідальним ставленням до навчання та професійного самовизначення, є підґрунтям для опанування різних галузей знань та діяльності [39].

Аналіз результатів емпіричних досліджень Дж. Марсія допомагає нам визначити 4 можливих статуси ідентичності особистості юнацького віку. Ідентичність розуміється дослідником як внутрішня структура звичок, переконань, ототожнень особистості з іншими, що розвивається у процесі здійснення життєвих рішень, вирішення практичних ситуацій.

Отже, автор виокремлює 4 статуси: 1) досягнута (зріла) ідентичність – свідчить про проходження кризи ідентичності, переходом від пошуку себе до шляху самореалізації. 2) мораторій – період побудови своєї ідентичності, криза виборів. 3) передчасна ідентичність – за Еріксоном, це спроба прискорити процес

самовизначення, не подолавши кризу. 4) розмита – характеризує особистість, що уникає життєвих виборів і самостійних рішень [40].

Особливість сучасних уявлень про професійне самовизначення характеризується експериментальною перевіркою. Ч. Чен. Адаптував теорію теорію самовизначення Е. Десі та Р. Райана. Згідно з адаптованою теорією, успішне професійне становлення неможливе без задоволення 3 основних базових психологічних потреб: потреби у самодетермінації, потреби в компетентності, потреби у взаємозв'язку з іншими людьми. Потреба в компетентності проявляється в бажанні суб'єкта бути професіоналом у своїй діяльності. Внутрішнє відчуття компетентності охоплює мудрість, таланти, здібності, які особистість ефективно залучає до здійснення своїх професійних обов'язків [8].

Вітчизняні вчені ставляться до терміну професійна ідентичність як до результату здійсненого професійного самовизначення. Вчені вважають, що ідентифікація, тобто ототожнення з конкретною працею чи представниками певної спільноти, можлива у випадку самоусвідомлення себе як спеціаліста-професіонала. Феномен професійної ідентичності є продуктом особистісного розвитку в професійному вимірі. С. Лукомська та інші відносять поняття до трудової діяльності, що охоплює сформовану професійну компетентність [13]. На нашу думку, зміст ідентичності полягає у зіставленні особистості з професійними групами та має спільний контекст із професіоналізмом, тож, професійна ідентичність не є синонімом до професійного самовизначення.

Розглянемо підходи українських науковців, які більш детально тлумачили феномен професійного самовизначення. Загальною думкою викладених матеріалів є те, що професійне самовизначення є складовою загального розвитку особистості. Дослідження науковців вже не зводяться до розгляду професійного самовизначення лише як до вибору професії.

Позиція сучасних авторів, зокрема, Г. К. Радчук, полягає в тому, що професійне самовизначення передбачає не лише вибір професії, а є сутнісною основою професійного становлення. Професійне самовизначення є безперервним процесом пошуку сенсу у професійній діяльності. Авторка розглядає феномен як

комплекс виборів і рішень, які приймає особистість, виконуючи свою роботу. Вважається, що у випадку вибору професії самовизначення лише виходить на іншу фазу розвитку. Про успішність здійснення можна казати лише за умови формування повного та об'єктивного уявлення про себе як про суб'єкта професійної діяльності [20, 29].

А. Я. Боднар та Н. Г. Макаренко стверджують, що процес вибору професії не є поодиноким актом, адже триває все життя. У виборі професії можна виокремити усвідомлення свого покликання, побудову індивідуального життєвого шляху, знаходження себе у процесі суспільного виробництва. Процес професійного самовизначення залучає особистість до взаємодії з суспільним середовищем. Автори підкреслюють, що особистість, яка вже самовизначилася, готова здійснювати суспільно корисну діяльність, самовдосконалюватися. Професійно визначена особистість, як і соціально зріла особистість, здатна спланувати свій життєвий шлях. Завдяки високому рівню розвитку рефлексивності, людина може стати дослідником чи дослідницею свого минулого, теперішнього і майбутнього [1].

Сучасні дослідження дають змогу припускати, що професійне самовизначення може бути чинником саморозвитку старшокласників. А. Нежута вносить певне новаторство у висвітлення проблематики, підтримуючи підхід зв'язку поняття професійного самовизначення із потенціалом особистості. На її думку, досліджуваний феномен є характеристикою як соціальної, так і психологічної зрілості особистості [23].

Л. Федоренко дотримується позиції, що професійне самовизначення є центральним новоутворенням особистості юнацького віку. Новоутворення допомагає визначитися з професійним вибором, а також побудувати сходинки майбутнього професійного становлення.

На основі теоретичного аналізу підходів до розгляду професійного самовизначення дослідниця розробила практичну модель з трьох компонентів:

1) когнітивний компонент – включає в себе уявлення особистості про зовнішні чинники по типу престижу, актуальності, знань про світ професій,

особливості, про те, які вимоги до спеціалістів висуваються, також важлива повнота уявлень про себе.

2) емоційно-ціннісний компонент, що відображує задоволеність вибраним шляхом, настрої у процесі вибору, чи людина врівноважено та з позитивним ставленням його здійснює, а також сформованість сукупності ціннісних орієнтацій.

3) орієнтовно-поведінковий елемент, який можна окреслити як здатність особистості до автономності, рішучості, реалізму щодо вибору, а також уміння планувати свій кар'єрний шлях [32, 33].

Узагальнюючи позиції Л. Федоренко, О. Васильєвої, Л. Оліховської, визначимо критерії професійного самовизначення. Особистість усвідомлює цінність суспільно-корисної праці, обізнана щодо соціально-економічних процесів в країні, визнає важливість загальної та професійної підготовки для опанування обраного виду діяльності. Має загальне уявлення про світ професій, ставить цілі, мріє, прагне до здійснення запланованого. Важливим критерієм професійного самовизначення особистості є знання своїх сильних сторін та оцінка перепон, що можуть стати на шляху до омріяної діяльності [3, 23].

Отже, можна підсумувати певні особливості визначення поняття професійного самовизначення. Феномен професійного самовизначення розуміється як динамічний процес, що є складовою розвитку особистості. Вітчизняні психологи доводять, що процес не зупиняється на етапі вибору людиною професії, а видозмінюється протягом усього людського життя.

1. 3. Особливості формування професійного самовизначення особистості юнацького віку

В юнацькому віці спостерігається нормативна криза ідентичності, яка характеризується появою потреби у самовизначенні. Адекватному розв'язанню цієї проблеми суперечить неадекватний життєвий досвід. Особистість запускає процес розв'язання цієї дилеми шляхом пошуку свого місця у світі. Це стосується навчальної, сімейної, професійної сфери тощо. Вчені узагальнюють, що

формування професійного самовизначення є етапом дорослішання і складовим стійкого власного «Я».

Особливостями здійснення вибору професії є умови, в яких цей вибір відбувається. Зокрема, вплив пандемії COVID 19, що характеризується втратою мотивації до навчання (через потребу самостійно опановувати матеріал), повномасштабне вторгнення, що перевертає світ престижності та попиту на професії. Суттєво впливають на вибір професійної діяльності також гендерні зміни. Це відбувається у зв'язку з переглядом суспільством ставлення до «жіночої» та «чоловічої» діяльності. Важливою особливістю є професійна спрямованість – ставлення особистості до обраної спеціалізації, через що розкривається повнота мотивації особистості [36].

Е. Еріксон наголошував, що криза ідентичності – закономірне явище у процесі особистісного розвитку, особливо актуальне для періоду юності. Особистісна рефлексія стає властива особистості у тому сенсі, що вона пізнає саму себе через призму власного життя. Відзначається, що в умовах неможливості ідентифікувати себе зі спеціалістом, професіоналом – прагнення обертається для особистості відчаєм, зростанням рівня тривожності [22].

Сучасні вітчизняні вчені дотримуються певної вікової періодизації розвитку особистості, зважаючи на інтеграцію соціального статусу особи та прояв психічної активності. Юнацький вік особистості триває з 15 до 21 року, фазою ранньої юності вважається період від 15 до 18 років, власне юність охоплює діапазон від 18 до 21 року. Дві чаші ваг являють собою досягнення організмом дорослості – так званої фізичної зрілості, а також формування психологічної зрілості, в яку входить психічна та соціальна.

Юнацький період можна назвати сенситивним до формування світогляду, адже емоційна сфера стає більш стабільною, знання з почуттями поєднуються і виражають світоглядні настанови. В юнаків домінують емоції, що пов'язуються з очікуванням майбутнього. Урізноманітнюються пережиті почуття, зокрема, моральні й суспільні. Видатні науковці характеризують період юності як період початкового випробування сил, в особистості з'являється перспектива

розкриття свого потенціалу через життєтворчість. Зазначається, що в період 17-21 року здійснюється професійне самовизначення. У цей період професійне самовизначення є центральною складовою соціальної ситуації, стає новоутворенням, характерним для цього віку. Провідним типом діяльності особистості в юнацькому віці стає навчальна-професійна.

Л. Петриченко пропонує наступну етапність здійснення професійного самовизначення: стадія ілюзій – характерна для школярів до 12 років. Наступна стадія – стадія різноманітних виборів:

а) період 11-16 років обрання майбутньої професії відповідає особистим запитам та інтересам особистості.

б) період 13-14 років – людина усвідомлює та оцінює свої здібності, задатки.

в) період 15-16 років – вибір професії здійснюється згідно зі сформованими моральними цінностями людини. Остання стадія, стадія реалістичного вибору, здійснюється після здобуття загальної середньої освіти [25].

І. Калюжна зверталася до проблематики визначення чинників ефективного професійного самовизначення особистості юнацького віку. Згідно з її концепцією, серед внутрішніх чинників виділені: 1) сформована усвідомлена позиція до побудування життєвого шляху, набуті індивідуальні ціннісні орієнтації. 2) наявність мотивації до вибору професії. Деякі науковці, зокрема, М. Скиба, відмічають важливість мотивів, що впливають на вибір професії. Мотиви можуть бути соціальними, матеріальними, моральними, пізнавальними, творчими та ін. Соціальні мотиви розкриваються як прагнення бути корисним суспільству для його розвитку [30]. 3) обізнаність та розуміння особливостей різних видів професійної діяльності. 4) оцінка та сприйняття власних індивідуальних задатків та очікувань чи бажань, порівняння із вимогами до конкретної професії. 5) уявлення про систему дій щодо здійснення вибору, досягнення професійних цілей та розв'язання задач. 6) наявність практичного досвіду для зайняття конкретною

діяльністю. 7) досягнення психологічної сформованості, стійкої самооцінки, вольових рис та нестандартного характеру мислення.

До зовнішніх авторка відносила наступні фактори: зміст процесів, що відбивають вплив соціально-економічних умов життя в країні, до чого відноситься моральна та національна культура громади, зміст діяльності засобів масової інформації. Регіональні умови теж мають значення, а саме риси демографічного розвитку, доступність та різноманіття закладів освіти, особливості престижності обраної діяльності, відносини з навколишнім середовищем та індивідуальні запити особистості [10].

К. В. Рапун виокремлює такі чинники впливу на професійне самовизначення старшокласників, як: суб'єктивний досвід, особистісні риси, матеріальна забезпеченість родини. Соціальними чинниками є результати шкільного навчання, характер стосунків з однолітками, участь у позашкільній діяльності, що передбачає відвідування гуртків, можливо, участь у громадському житті. Особистість може бути залученою до діяльності організації, брати участь у суспільно корисних заходах. Авторка наголошує на важливості стосунків із педагогічним колективом, характері панівної атмосфери в сім'ї [30]. І. Варнавська вважає, що вибирати професію спонукають особисті професійні переваги, позиція батьків, які можуть втручатися в процес самоусвідомлення та самовизначення особистості. Позиція однолітків, як і позиція вчителів, теж може мати вирішальне значення для вибору професії.

Вбачаємо логічним розглянути позитивні та негативні аспекти соціального статусу старшокласника (випускника), студента першого курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Учень школи відчуває себе комфортно, адже перебуває у звичному середовищі, має час більш ретельно підготуватися до процесу вибору професії, зібрати знання та сформувані представлення. Щодо мінусів – процес професійного самовизначення може затягуватися, соціальний досвід має риси однотипності.

Студенти першого курсу вже здобувають освіту і кваліфікацію у напрямку професійної діяльності, тобто людина більш активна і залучена у

процес, має можливості збагачувати інтелектуальні здібності та свій комунікативний досвід. О. Васильєва, наприклад, визначним суб'єктивним фактором впливу на професійне самовизначення вважає інтелектуальні здібності. Існує думка, що без відповідного рівня інтелекту неможливо опанувати деякі види професій, зокрема, «людина-знакова система», як і адекватно співвіднести свої можливості з вимогами, що висуваються до професії. Індивідуально особистісна діяльність у цей період набуває колективного спрямування. Отже, позитивним досвідом буде включення студента в групову діяльність, що має вплив на формування особистості з позиції соціальної структури [2, 3]. Проте негативними моментами є актуальна проблема адаптації до нових умов навчання та уможливлення неправильно зробленого вибору.

Ю. Загребнюк вбачала у професійному самовизначенні педагогічну проблему та наголошувала на важливості такої освіти, яка б розкривала творчий потенціал особистості, підготовку до навчання в вищих навчальних закладах, виховання здатності до діяльності у професії, до якої учень має хист. Заклади освіти, на думку авторки, можуть сприяти готовності особистості до прийняття самостійних і свідомих рішень з задачами [9].

Л. Сподін та А. Крохіна визначили умови, які сприятимуть формуванню самовизначення студентів. Це профорієнтація, формування позитивних взаємин між викладацькою спільнотою та студентством, професійне спрямування змісту навчання, формування позитивної мотивації тощо [19, 31]. На нашу думку, головним інструментом є залучення профорієнтації до консультування юнаків, під чим розуміється організація заходів, які б були підтримкою у виборі професії. У професійному середовищі профорієнтаційна робота потрібна для професійної адаптації. А. Галяга відзначає, що робота, яка спрямована на професійну орієнтацію, навчання та виховання особистості, буде сприяти активізації процесу ефективного самовизначення [6].

Висновки до 1 розділу

1. Встановлено, що соціальна зрілість охоплює всі сфери життєдіяльності людини та її характерною рисою є взаємозв'язок з соціальним середовищем. В основі поняття лежить перетворення досвіду старших поколінь та інтеграція особистості в систему соціальних ролей з набуттям якостей, що допомагають визначити власну індивідуальність. З'ясовано, що соціальна зрілість є основою для самореалізації та самоактуалізації. Узагальнено критерії визначення соціальної зрілості: активність, рефлексія, автономність (самостійність), соціальна відповідальність, вміння ефективно взаємодіяти з об'єктами навколишнього середовища.

2. З'ясовано, що професійне самовизначення є складовою життєвого самовизначення і умовою особистісного розвитку. Досліджуване поняття є індивідуальним процесом, що не має вікових меж, адже здійснюється безперервно. Професійне самовизначення характеризується через зіставлення можливостей особистості з вимогами, що висуваються до представників конкретної професії. Вибір професії здійснюється з урахуванням особливостей людини – інтелектуальних здібностей, ціннісних орієнтацій тощо. Встановлено, що модель професійного самовизначення складається з трьох компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного та орієнтовно-поведінкового.

3. Визначено, що особистість в період юнацького віку проживає кризу ідентичності, яка вирішується шляхом знайдення свого місця в світі, набуттям світоглядних настанов. З'ясовано, що провідним типом діяльності є навчально професійна. Визначені чинники формування професійного самовизначення у випускників: особистісні професійні переваги, позиція батьків, однолітків, схильності, інформованість. У студентів визначним чинником є оволодіння комплексом соціальних ролей, колективна спрямованість діяльності тощо. Визначено, що головним інструментом формування професійного самовизначення є профорієнтаційна робота.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2. 1. Мета дослідження

Мета нашої роботи полягає, зокрема, в емпіричному дослідженні визначення взаємозв'язку соціальної зрілості з професійним самовизначенням особистості в юнацькому віці.

У ході проведення узагальнення теоретичного матеріалу і відповідно до мети дослідження нами сформовані наступні задачі дослідження:

- 1) Визначити статус професійної ідентичності у досліджуваних;
- 2) Провести діагностику життєвих цінностей респондентів;
- 3) Визначити рівень рефлексивності, автономії та управління середовищем юнаків.
- 4) Визначити взаємозв'язки між соціальною зрілістю та професійним самовизначенням в юнацькому віці.

Гіпотеза: чим вище рівень соціальної зрілості особистості, тим ефективніше здійснюється професійне самовизначення в юнацькому віці.

2. 2. Соціально-демографічна характеристика вибірки

У дослідженні взяли участь 62 особи віком 17-18 років. Відповідно до організації проведення дослідження, нами було сформовано дві групи респондентів. До першої групи увійшли 32 випускники 11 класу закладів загальної середньої освіти в Україні. Друга група була сформована з 30 студентів 1 курсу вищих навчальних закладів в Україні. До дослідження були залучені студенти спеціальності 053 «Психологія» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, спеціальності 081 «Право» Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

2. 3. Опис процедури дослідження

Для проведення дослідження ми використали метод тестування за допомогою Google forms, де були представлені обрані нами методики: тест-опитувальник А. Г. Грецова та А. А. Азбель «Вивчення статусів професійної

ідентичності» (у модифікації О. В. Радзімовської), методика психодіагностики ціннісних орієнтацій «Опитувальник термінальних цінностей» І. Г. Сенін, опитувальник А. В. Карпова, В.В. Пономарьової «Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності», опитувальник «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф (в адаптації М.М. Лепешинського), шкали «автономія» та «управління середовищем».

З метою визначення статусу професійної ідентичності ми використали однойменну методику А. А. Азбель та А. Г. Грецова (у модифікації О. В. Радзімовської).

Респондентам пропонувалося 20 тверджень, для кожного з яких передбачені 4 варіанти розгорнутих відповідей: а, б, в, г. Відповідно до інструкції, досліджувані повинні були обрати лише одну відповідь, яка найкраще відповідає їхній думці. Згідно з ключем методики, кожна відповідь оцінюється в 1 або 2 бали, що сумуються і підраховуються за 4 шкалами.

Автори методики, спираючись на модель Дж. Марсія, виділяють 4 статуси професійної ідентичності: невизначена, нав'язана, мораторій, сформована. Це сходинки, які долає людина, яка знаходиться у процесі професійного самовизначення. Отримані результати можуть знаходитися у межах від 0 до 20 і вище балів у шкалах «невизначена» та «нав'язана» професійна ідентичність, від 0 до 12 і вище у шкалі «мораторій», і від 0 до 16 вище балів за шкалою «сформована». Чим більше сума балів, набрана у шкалі, тим більше відповідні їй судження характерні для респондента.

Несформована професійна ідентичність характеризується відсутністю кар'єрних планів, конкретних професійних цілей та прагнень. Більш того, людина і не прагне до побудови професійного життя.

Нав'язана професійна ідентичність передбачає несаможиттєвий підхід людини до вибору професії. Згідно з опитувальником, на це могли вплинути близькі родичі, інші авторитетні особи тощо. Такий статус позбавляє особистість обов'язку обрати собі професію, проте, не є гарантією правильного вибору.

Мораторій, він же криза вибору, властивий для тих осіб, які лише шукають себе у світі професій, вивчають інформацію щодо вищих навчальних закладів, в яких могли б отримати або продовжити освіту.

Особам зі *сформованою професійною ідентичністю* властиво бути впевненими у своєму професійному виборі. Їм властиво ставити кар'єрні цілі, свідомо підходити до виборів і викликів у професійному житті.

Діагностика життєвих цінностей респондентів здійснювалася нами на підставі аналізу результатів за методикою психодіагностики ціннісних орієнтацій «Опитувальник термінальних цінностей» І. Г. Сеніна. Термінальні цінності – це цінності-цілі, в яких відображається пріоритетність для особистості тієї чи іншої мети, зокрема, професійної. Структура опитувача побудована наступним чином: ті ж самі твердження дозволяють проаналізувати значущість для людини термінальних цінностей і життєвих сфер.

Опитувальник складається з 80 тверджень, кожне з яких вимагає оцінки респондента за шкалою від 1 до 5. Якщо особисто для досліджуваного твердження зовсім не має значення, у бланку ставиться «1». Якщо цінність має невелике значення, у бланку ставиться «2». Якщо запропоноване твердження має певне значення, то у бланку ставиться «3». Якщо твердження важливе для людини, у бланку обирається оцінка «4». І якщо для респондента твердження має велике значення, то у бланку ставиться «5». (поки що залишила)

Обробка результатів здійснюється за допомогою дешифратора і ключа-шаблону. Для того, щоб визначити числовий показник для кожної термінальної цінності, сумуються бали за 10 твердженнями по горизонталі. Для життєвих сфер – за 16 твердженнями по вертикалі. Для кожного сирого балу у таблиці норм знаходиться нормалізований показник, що дозволяє перевести значення в стени. Інтерпретації підлягають ті показники, що виходять за діапазон від 4 до 7 стенив, тобто, за середнє значення. Інтерпретація балів здійснюється з урахуванням статі респондента.

В опитувальнику діагностуються наступні термінальні цінності:

«*Власний престиж*». Високий бал за цією шкалою свідчить про бажання людини бути визнаною, схвалюваною оточуючими, людина потребує одобрення своєї поведінки суспільством.

«*Високе матеріальне становище*». Респондент, що набрав великий бал за цим показником, вважає фінансову забезпеченість головною умовою життєвого добробуту і мірилом успіху.

«*Креативність*». Високий бал відзеркалює прагнення людини реалізувати творчий потенціал, бажання урізноманітнити життя. Особистість швидко втомлюється від одноманітності.

«*Активні соціальні контакти*». Перевага цієї цінності у респондента вказує на значущість для нього людських взаємин. Людина цінує можливість спілкуватися з іншими і підтримувати стосунки.

«*Розвиток себе*». Шкала відображує прагнення людини до самовдосконалення. Високий бал за цим показником характерний для досліджуваного, який охоче пізнає себе і вважає, що його потенціал не обмежений.

«*Досягнення*». Цей показник виражений у людини, яка планує цілі на конкретні періоди свого життя. Для такого респондента власні перемоги – основа високої самооцінки.

«*Духовне задоволення*». Домінування цієї цінності характеризує людину, яка бажає займатися протягом життя лише тим, що приносить їй задоволення.

«*Збереження особистої індивідуальності*». Людина, якій властивий високий бал за цією шкалою, прагне бути незалежною від думки інших, хоче залишатися своєрідною та неповторною.

Життєві сфери представлені в опитувальнику наступним чином:

«*Сфера професійного життя*. Високий бал у цій сфері каже про вагомую роль професійної діяльності в житті людини.

«*Сфера навчання і освіти*». Високий результат за шкалою говорить про те, що особистість прагне підвищувати свій рівень знань, розширювати світогляд.

«Сфера сімейного життя». Досліджуваний, який набрав високий бал, вважає сімейний добробут запорукою щасливого життя.

«Сфера суспільного життя». Респондент з високим балом турбується проблемами суспільства і готовий залучитися до суспільної діяльності.

«Сфера захоплень». Людина з вираженою шкалою сфери захоплень виділяє важливе місце і час у житті для свого хобі.

Наш підбір методик для аналізу феномену соціальної зрілості обумовлений теоретичним підходом Ж. П. Вірної й О. Є. Іванашко. Авторки виділяють такі критерії соціальної зрілості як рефлексія, самостійність та ефективна взаємодія з навколишнім середовищем.

Для дослідження рівня рефлексії ми обрали опитувальник А. В. Карпова, В.В. Пономарьової «Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності». Методика дозволяє виявити рівень сформованості рефлексивності як значущої особистісної та професійної якості.

Опитувальник складається з 27 тверджень. У бланку відповідей досліджуваний проставляє цифру, яка відповідає варіанту відповіді. Запропоновані такі відповіді як: 1 – повністю не погоджуюся, 2 – не погоджуюся, 3 – скоріше не погоджуюся, 4 – не можу визначитися, 5 – скоріше погоджуюся, 6 – погоджуюся, 7 – повністю погоджуюся. Методика містить твердження, частина з яких є прямими, частина – зворотними. При підрахунку цифри сумуються. Відповіді на зворотні твердження змінюють своє значення на протилежні (1 рахується як 7, 2 – 6 і так далі).

Тестові бали переводяться у стени: результат до 80 балів – 0 стень, від 172 балів – 10 стень. Результатом проходження методики буде числове значення, що визначає ступінь розвитку рефлексивності у досліджуваного: високий рівень, середній рівень, низький рівень.

Людина з високим рівнем розвитку рефлексивності (7-10 стень) усвідомлює свої індивідуальні особливості, поведінку, професійні дії; у неї розвинута міжособистісна рефлексія (здатність до розуміння та аналізування

позиції, поведінки інших людей), яскраво виражені певні аспекти самооцінки (самоповага, саморозуміння тощо).

Середній рівень розвитку рефлексивності (4-7 стенів) характеризується середнім рівнем особистісної рефлексії (поверхнєве і некритичне сприйняття себе), середнім рівнем особистісної рефлексії (приблизне розуміння позицій інших, неглибокий аналіз). Такі аспекти самооцінки як самоповага, саморозуміння, виражені певним чином і свідчать про поверхнєві знання про себе.

Низький рівень рефлексивності (0-3 стени) навпаки характеризується низьким рівнем особистісної рефлексії (нерозумінням своїх індивідуальних особливостей, дій, настрою, виборів), низьким рівнем міжособистісної рефлексії (людина із труднощами розуміє позицію та поведінку інших, не може аналізувати інших), а значущі показники різних аспектів самооцінки не виражені (впевненість у собі, самоприйняття).

Дослідження самостійності та ефективності управління середовищем у осіб юнацького віку здійснювалося нами на підставі аналізу результатів за опитувальником «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф в адаптації М.М. Лепешинського. Методика представляє собою модель психологічного благополуччя, розроблену К. Ріфф. Авторка виділяє 6 складових феномену психологічного благополуччя: позитивні відносини з оточуючими, автономія, управління середовищем, особистісне зростання, цілі у житті, самоприйняття. Використання цієї методики дозволяє нам дослідити ступінь вираженості головних компонентів психологічного благополуччя.

Опитувальник містить 84 твердження. Ми використали шкали «автономія» та «управління середовищем», кожна з яких складається з 14 тверджень. Бланк методики – це перелік тверджень, задача досліджуваного – оцінити чи погоджується він з запропонованими тезами. Надані варіанти відповідей: 1 – «повністю не згоден», 2 – «здебільшого не згоден», 3 – «де в чому не згоден», 4 – «де в чому згоден», 5 – «швидше, згоден», 6 – «повністю згоден». Загальний бал підраховується шляхом складання балів, сирі бали переводяться у стени.

Шкала «Автономія» представлена прямими і зворотними твердженням. Зворотні твердження при підрахунку балів змінюють числове значення на протилежні, що утворюються при інверсії відповідей (1 – 6, 2 – 5...).

Високий бал за шкалою автономії характеризує досліджуваного як незалежного, здатного протистояти суспільній думці чи думці авторитетної особистості. Респондент не піддається соціальному тиску, самостійно регулює свою поведінку, оцінює себе згідно зі своїми цінностями та ідеалами.

Низький бал характеризує людину, що заклопотана очікуваннями інших від нього, має труднощі з доведенням своєї позиції. При вирішенні важливих для себе питань орієнтується на думку інших. Піддається спробам суспільства змусити вчиняти та думати певним чином.

Шкала «Управління середовищем» містить прямі та зворотні твердження, зворотні підраховуються після змінення значення на протилежні (1 – 6, 2 – 5 тощо).

Респондент з високим балом впевнено та компетентно поряється з повсякденними справами, здатен ефективно використовувати життєві обставини та надані можливості. Він владний створити умови, які б задовольнили його потреби та бажання.

Досліджуваний з низьким результатом за цією шкалою переживає труднощі при виконанні повсякденних справ, відчуває себе безсильним перед зовнішніми обставинами та не бачить можливості покращення умов свого життя.

Термін проведення дослідження – з кінця березня до середини травня 2023 року.

2. 4. Методи математичної статистики

Середні показники

Поширений метод описової статистики, який покликаний сформулювати висновок щодо центрального положення величини, що досліджується.

U-критерій Манна-Уїтні

Для визначення різниці у рівні досліджуваних ознак між двома групами ми використовуємо метод непараметричної статистики – U-критерій Манна-Уїтні.

φ критерій Фішера

Непараметричний метод, що дозволяє порівняти статистичну значимість між середніми значеннями двох досліджуваних груп, дозволяє виявити силу досліджуваного зв'язку.

Кореляційний аналіз Спірмена

Непараметричний метод, що дозволяє визначити силу наявного кореляційного зв'язку, спрямованість кореляційного зв'язку між двома чи більше ознаками досліджуваних явищ.

Висновки до 2 розділу

1. Було сформовану діагностичну вибірку досліджуваних. До першої групи увійшли 32 випускники 11 класу закладів загальної середньої освіти, другу групу досліджуваних склали 30 студентів 1 курсу вищих навчальних закладів України. Загальна кількість респондентів – 62 особи. Віковий діапазон вибірки – 17-18 років.

2. У дослідженні були використані психодіагностичні методики, що відповідають меті та завданням дослідження. Вони були згруповані наступним чином: 1) методика визначення статусу професійної ідентичності 2) методика діагностики життєвих цінностей 3) методики діагностики рівня рефлексивності, автономії, управління середовищем.

3. Методи статистичної обробки даних були сгруповані наступним чином: 1) методи описової статистики – середні значення за вибірками 2) методи непараметричної статистики (φ критерій Фішера, U-критерій Манна-Уїтні), кореляційний аналіз Спірмена.

4. Умовно дослідження можна поділити на три етапи. Перший етап полягає у формуванні вибірки досліджуваних. Другий етап спрямований на проведення збору емпіричних даних відповідно до мети та завдань дослідження.

На третьому етапі були визначені взаємозв'язки соціальної зрілості з професійним самовизначенням особистості юнацького віку.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

3. 1. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження

У даному підрозділі нами представлені результати, які були отримані за 4 методиками: результати визначення статусів професійної ідентичності, результати діагностики життєвих цінностей, рівня розвитку рефлексивності, автономії та управління середовищем. Відповідно було проведено аналіз цих результатів та їх інтерпретація.

3. 1. 2. Результати визначення статусів професійної ідентичності

Першими нами були проаналізовані результати досліджуваних випускників та студентів за методикою «Вивчення статусів професійної ідентичності» А. Г. Грецова та А. А. Азбель (у модифікації О. В. Радзімовської). Представимо результати визначених статусів професійної ідентичності серед двох груп досліджуваних на рисунку 3.1.2.

Згідно з отриманими даними визначення статусів професійної ідентичності, найбільш вираженим серед школярів виявився статус «мораторій». Під мораторієм розуміється криза вибору. На момент завершення навчання у закладі загальної середньої освіти половина досліджуваних все ще знаходиться у пошуках свого професійного призначення. У цей період досліджувані ознайомлюються з різними видами діяльності, визначаються зі спеціальністю, вибирають вищий навчальний заклад, намічають кар'єрні плани. Проте остаточний вибір у випускників 11 класу лише попереду.

Другою за ступенем вираженості у школярів виявилася сформована професійна ідентичність. Отже, наприкінці навчального року школярі переважно мають чітке уявлення про свою майбутню професію. Професійний вибір здійснений самостійно, свідомо, з урахуванням своїх інтересів та прагнень. Такі

досліджувані вибрали конкретну спеціальність, вищий навчальний заклад, мають чіткі професійні цілі.

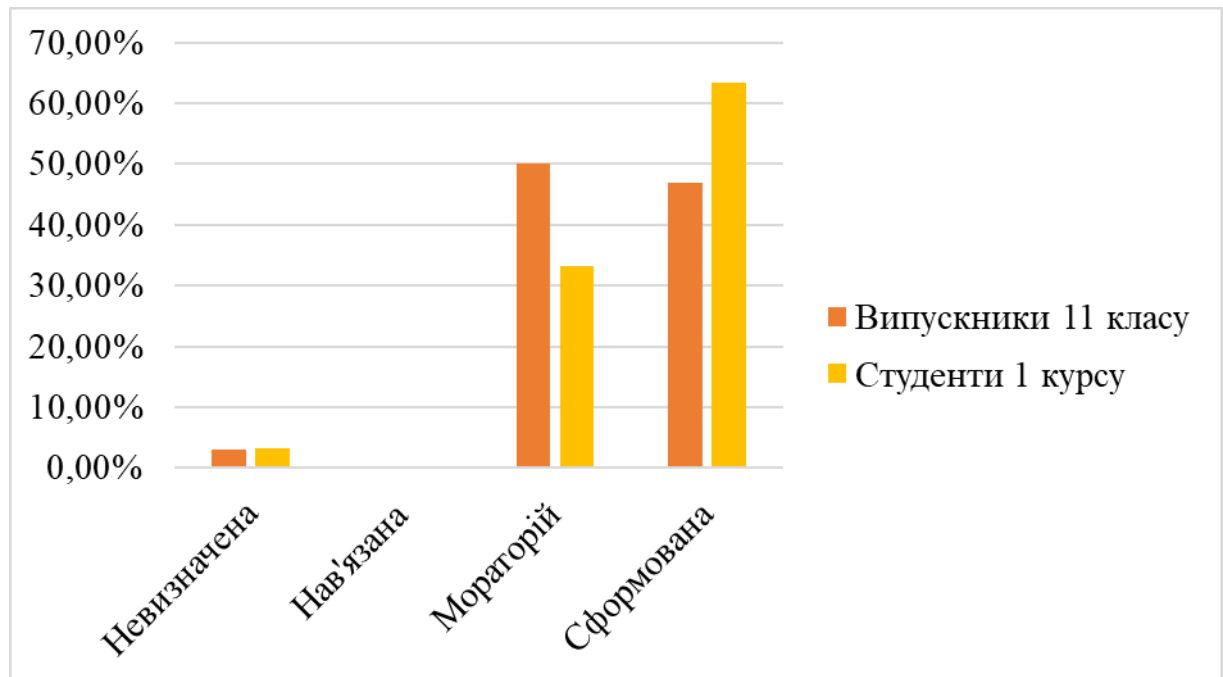

Рис. 3. 1. 2. Порівняння статусів професійної ідентичності респондентів

Згідно з отриманими результатами, у випускників 11 класу майже не виражена невизначена професійна ідентичність. Це свідчить про те, що сучасні юнаки та юначки прагнуть до здобуття професії, яка буде свідомим, бажаним вибором. Намагаються ставити собі кар'єрні цілі та досягати їх. Жодному з досліджуваних не притаманна нав'язана професійна ідентичність, що характеризує осіб раннього юнацького віку як самостійних, активних у вирішенні життєвих проблем, зацікавлених у своєму успішному майбутньому.

У групи студентів переважає сформована професійна ідентичність. Це свідчить про усвідомлений професійний вибір, що допомагає студентам успішно будувати свої подальші кар'єрні цілі. Друга за ступенем вираженості ідентичність – мораторій. Студенти, яким притаманна криза вибору, не визначилися остаточно зі спеціальністю, яку їм хотілося б здобути, не впевнені у професійних цілях та загальній меті свого навчання. Вони намагаються знайти вихід з професійної кризи, пробуючи себе в різних видах діяльності. Низьким є показник вираженості невизначеної професійної ідентичності. Це свідчить про те, що студенти прагнуть побудувати кар'єрні цілі, залучені до студентського життя, яке надає можливості

розвинути свої індивідуальні особливості. Студентам не притаманна нав'язана професійна ідентичність, що характеризує їх як самостійних, відповідальних. Такі особистості зважено підходять до прийняття рішень, спираючись на власні цінності та бажання.

Для визначення статистично значущого зв'язку між змінними для двох груп досліджуваних нами було використано ϕ критерій Фішера. Отримані результати дали нам змогу зробити висновок про те, що спостережувані зв'язки між статусами професійної ідентичності досліджуваних не є статистично значущими, вплив зв'язку не вбачається достатньо сильним.

3. 1. 3. Результати діагностики життєвих цінностей

На наступному етапі дослідження ми діагностували життєві цінності досліджуваних за допомогою методики «Опитувальник термінальних цінностей (ОТеЦ)» (І. Г. Сенін). Середні показники за двома групами досліджуваних були занесені в таблицю 3.1.3.

Результати, отримані за методикою «Опитувальник термінальних цінностей (ОТеЦ)» (І. Г. Сенін), показали, що домінуючими термінальними цінностями серед випускників 11 класу є «духовне задоволення», «збереження власної індивідуальності», «розвиток себе». Високий бал за шкалою «духовне задоволення» властивий досліджуваним, яким важливо отримувати задоволення в усіх сферах свого буття. Респонденти намагаються жити у своє задоволення, задовольняти свої потреби так, щоб це приносило їм якомога більше користі і позитивних вражень. Вони активні у світопізнанні.

Високий бал за шкалою «збереження власної індивідуальності» свідчить про те, що випускникам характерне прагнення до самовираження, неповторності. Такі особистості намагаються бути незалежними, мати свій стиль життя і світогляд. Досліджуваним властиво притримуватися своєї думки, приймати рішення, виходячи зі своїх бажань. Високий результат за шкалою «розвиток себе» характеризує респондентів як активних осіб, що прагнуть до самореалізації, самовдосконалення, освоєння різних видів діяльності тощо.

Таблиця 3.1.3

Середні показники досліджуваних за методикою «Опитувальник термінальних цінностей (ОТеЦ)» (І. Г. Сенін)

Назва шкали	Середні значення	
	Випускники 11 класу	Студенти 1 курсу
Особистий престиж	27,6	26,2
Високе матеріальне становище	35,9	34,9
Креативність	33,5	32,3
Активні соціальні контакти	35,5	35,9
Розвиток себе	36,3	35,2
Досягнення	35,2	34,3
Духовне задоволення	39,7	39,8
Збереження індивідуальності	36,5	36,6

Найбільш вираженою термінальною цінністю серед студентів 1 курсу, згідно з отриманими результатами, є «духовне задоволення». Робимо висновок, що для студентів, як і для школярів, матеріальні цінності мають менше значення, ніж моральні орієнтири. Досліджувані мають бажання діяти, виходячи зі своїх уподобань, звертають увагу на те, скільки задоволення їм приносить життя. Для таких особистостей будівництво життєвого шляху будується на принципах цікавості, отримання яскравих емоцій та почуттів.

Для студентів важливо зберігати свою індивідуальність. Під цим розуміється прагнення респондентів до неповторності, збереження свого стилю. Це виявляється в особливостях мислення, самовираженні, самовизначенні тощо. Рішення таких осіб ґрунтуються на незалежності від інших, самостійності.

Студенти не схильні порівнювати себе з іншими або піддаватися думці більшості у вирішенні своїх проблем у процесі визначення своєї майбутньої діяльності. Можна вважати, що досліджувані не конформні, наполягають на своєму баченні світу та слідуєть своїм принципам.

Студенти 1 курсу, відповідно до отриманих результатів, прагнуть встановити міцні соціальні контакти з колективом, в якому перебувають, відкриті до нових знайомств, товариські. В цілому людські взаємини є важливими для цієї групи вибірки, у них повинна бути певна соціальна роль, яку вони виконують, що допоможе їм якнайкраще інтегруватися в суспільство і зайняти свою позицію. Припускаємо, що студентам важливо бути приналежними до соціальної групи, яка б допомогла їм реалізувати свої соціальні потреби, розділяючи спільні цінності та інтереси.

Опитувальник термінальних цінностей має на меті діагностувати індивідуальне значення для особистості життєвих сфер. Показники домінування різних сфер у двох груп респондентів представлені на рисунку 3. 1. 3.

Згідно з ключем методики, ми отримали результат, який свідчить про найвищу вираженість такої шкали як «сфера захоплень». Школярі приділяють найбільше уваги своїм хобі та позакласним вподобанням. При цьому для школярів сфера захоплень є більш важливою, ніж для студентів. Виходячи з цього, можна припустити, що головна сфера реалізації для випускників 11 класу – це їхні захоплення, яким вони готові приділяти більшість часу та ресурсів. На нашу думку, школярі можуть обирати свою майбутню професію згідно зі своїми інтересами, які в майбутньому можуть монетизуватися.

Для студентів сфера захоплень теж виявилася домінуючою, для них актуальне присвячення часу своїм інтересам, вважають, що без хобі життя не є повноцінним. Професійна сфера життя для студентів стає все більш значимою, як і особистісна освіта, проте сфера захоплень залишається визначною і мотивуючою для досягнення життєвих цілей.

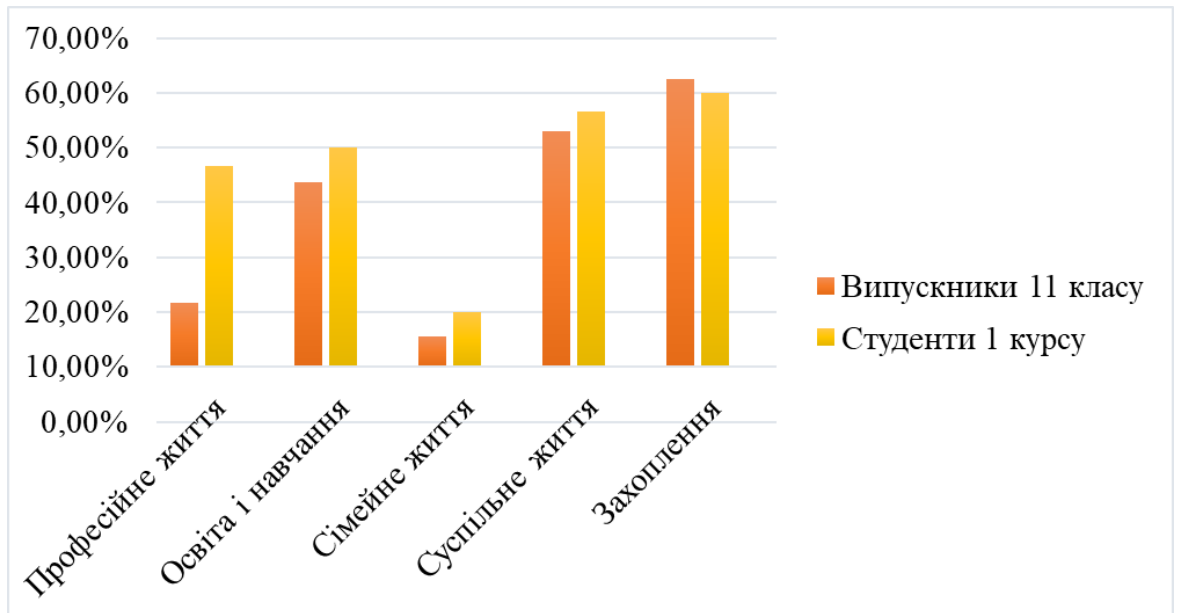

Рис. 3.1.3. Виразність значення життєвих сфер для випускників 11 класу та студентів 1 курсу.

Ще однією важливою сферою життя для респондентів є суспільне життя. Можемо побачити, що школярі та студенти, намагаючись знайти своє місце у житті, прагнуть бути залученими до суспільно-політичного життя країни. Вбачаємо, що це може бути пов'язано з початком повномасштабного вторгнення на території України, що спонукало громадян будь-якого віку стати більш свідомими і залучитися до процесу спільної перемоги над ворогом. Школярі та студенти можуть виявляти значимість суспільного життя через волонтерство, перерахування коштів на військові потреби, участь у мирних акціях закордоном або на території України. В цілому це може свідчити про зацікавленість соціально-економічною ситуацією в країні, турботою про своє майбутнє влаштування, бажання віднайти свою індивідуальну соціальну роль та бути корисним суспільству.

Аналіз характеру відмінностей термінальних цінностей серед двох груп: випускників 11 класу та студентів 1 курсу за допомогою непараметричного U-критерію Манна-Уїтні дає нам можливість припускати, що у групи студентів не виявляється цінностей чи життєвих сфер, які б характеризувалися більш високим рівнем вираженості, ніж у групи випускників 11 класу.

3. 1. 4. Результати рівня розвитку рефлексивності, автономії та управління середовищем

В результаті проведення дослідження рівня розвитку рефлексивності за допомогою опитувальника А. В. Карпова та В. В. Пономарьової «Методика діагностика рівня рефлексивності» було визначено індивідуальні ступені рефлексивності респондентів. Результати дослідження та інтерпретації відповідей досліджуваних представлено в таблиці 3. 1. 4, на рисунку 3. 1. 4.

Таблиця 3.1. 4.

Рівень розвитку рефлексивності серед двох груп досліджуваних

Група досліджуваних	Кількість досліджуваних			Відсотковий показник		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Випускники 11 класу	6	23	3	18,75%	71,8%	9,37%
Студенти 1 курсу	5	19	6	16,6%	63,3%	20%

Згідно з отриманими результатами, в обох груп досліджуваних переважає середній рівень розвитку рефлексивності. Це свідчить про те, що респонденти на поверхневому, неглибокому рівні усвідомлюють свої індивідуальні особливості, доволі некритично оцінюють свої міркування. Досліджувані не здатні критично оцінити свою поведінку та діяльність, проаналізувати їх. Юнаки та юначки можуть не достатньо розуміти детермінанти свого настрою, аналізувати свої професійні дії. У досліджуваних можуть спостерігатися труднощі з розумінням поведінки, дій, позицій оточуючих, адже розуміння характеризується як приблизне. Особистості юнацького віку лише намагаються розібратися у причинах певних дій чи емоцій з боку близьких і знайомих людей.

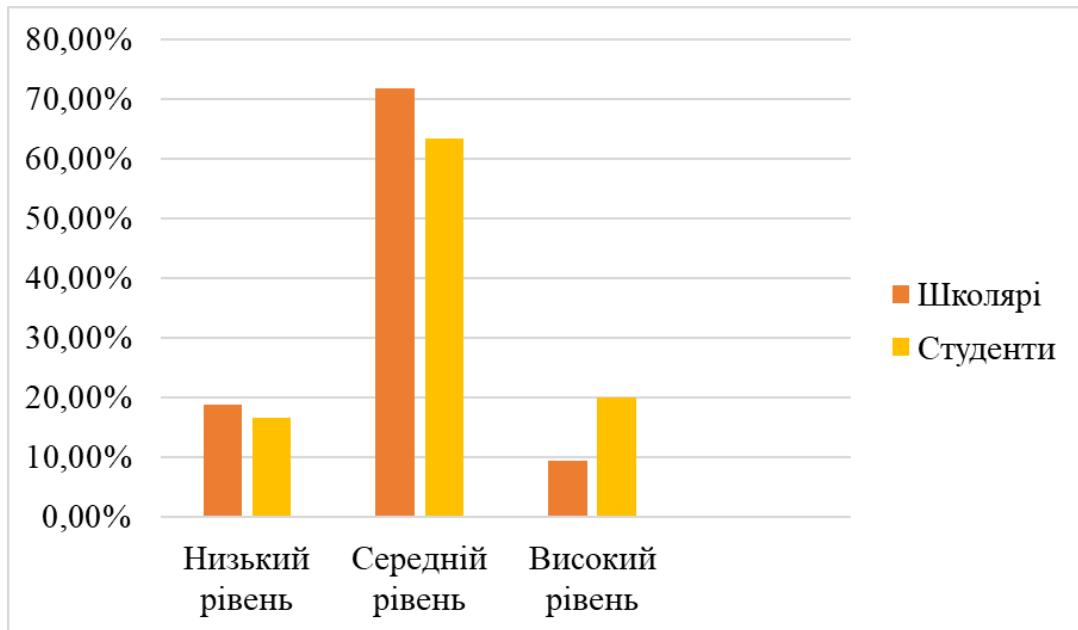

Рис 3. 1. 4. Співвідношення рівня розвитку рефлексивності школярів і студентів

Випускники 11 класу та студенти 1 курсу можуть мати загальні уявлення про такі показники самооцінки як самоповага, інтерес до себе, самоприйняття, розуміння себе, самовпевненість, саморегуляція. Проте рівень розвитку цих аспектів та обізнаності щодо особливостей залишається невисоким, не зазнає удосконалення досліджуваними.

Результати оцінки характеру відмінностей рівня розвитку рефлексивності серед випускників 11 класу і студентів 1 курсу за U-критерієм Манна-Уїтні представлено у таблиці 3.1.4.1.

Таблиця 3.1.4.1

Статистично значущі відмінності результатів між двома групами досліджуваних

	Група	Середній ранг	U	W	Z	P (2-ст.)
Рефлексія	Школярі	26,94	334,0	862,0	-2, 058	,040
	Студенти	36,37				

З даних, представлених у таблиці, ми можемо зробити висновок, що досліджуваним студентам 1 курсу, переважними представниками яких були

студенти факультету психології, властиво виявляти кращі навички рефлексії. Припускаємо, що на відміну від випускників 11 класу, студенти глибше розуміють наслідки і причини своїх дій та вчинків. Виходячи з цього, вони здатні краще аналізувати свої помилки. Студенти схильні осмислювати, що з ними відбувається, прогнозують свої майбутні дії, краще пораються із плануванням своєї життєдіяльності. Якщо зважати на те, що рефлексивність залежить від розвитку когнітивних навичок і особистісних якостей людини, то досліджувані з більш високим рівнем рефлексії ефективніші у психічній саморегуляції. Студенти краще здатні керувати своїми почуттями і емоціями, більш відповідальні. Слід додати, що рефлексивність передбачає можливість людини критично оцінювати свої досягнення, виділяти та аналізувати риси характеру. Відмінність за показником «рефлексія» показує, що студенти зацікавлені у найкращій реалізації своєї індивідуальності, оптимально ставляться до себе – до своїх сильних та слабких сторін.

Результати порівняння статусів професійної ідентичності по групах досліджуваних за допомогою U-критерію Мана-Уїтні допомогли визначити відсутність статистично значущих відмінностей за критерієм рефлексії серед школярів і студентів. У групі студентів з професійними статусами «мораторій» і «сформована професійна ідентичність» отримане значення p (асимптоматична значущість) є близьким до порогового рівня значущості. У випадку більш детального аналізу можна було б припустити, що вищий рівень розвитку рефлексії сприяє розвитку особистості в різних сферах діяльності, але детермінує кризу вибору. Активні у самопізнанні особистості не можуть прийняти остаточне рішення чому присвятити своє життя, тому на момент завершення першого року навчання у вищому навчальному закладі можуть продовжувати шукати себе та будувати альтернативний життєвий шлях.

Наступним етапом нашого дослідження було визначення рівня розвитку автономії та управління середовищем серед юнаків – школярів та студентів 1 курсу. Задача була реалізована за допомогою опитувальника «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф (в адаптації М. М. Лепешинського),

використані шкалі «автономія» та «управління середовищем». Отримані результати представлені у таблиці 3.1.4.2 і наочно продемонстровані на рисунку 3.1.4.2.

Таблиця 3.1.4.2

Рівень розвитку автономії та управління середовищем в двох групах

Шкала	Група	Кількість досліджуваних			Відсотковий показник		
		Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Автономія	Випускники 11 класу	3	12	17	9,3%	37,5%	53,1%
	Студенти 1 курсу	6	13	11	20%	43,3%	36,6%
Управління середовищем	Випускники 11 класу	9	22	1	28,1%	68,75%	3,1%
	Студенти 1 курсу	12	15	3	40%	50%	10%

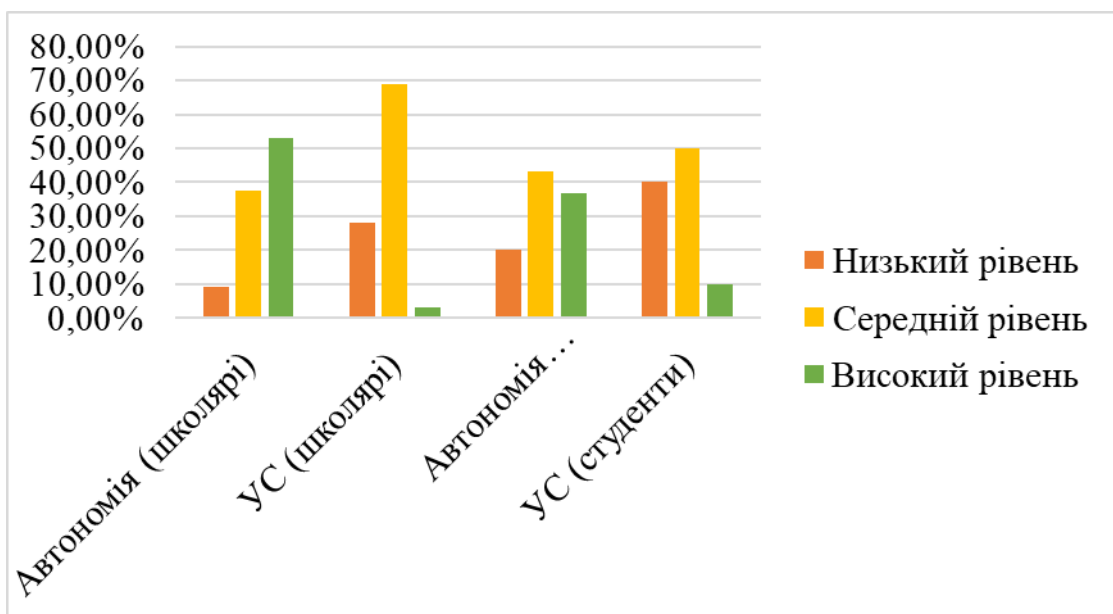

Рис 3.1.4.2. Співвідношення рівнів автономії та управління середовищем серед двох груп досліджуваних

Дивлячись на результати, які представлені в таблиці та на діаграмі, можна зробити висновок, що школярі відрізняються високим рівнем автономії. Згідно з ключем методики, отримані дані характеризують випускників 11 класу як самостійних та незалежних особистостей, що не бояться протиставити свою думку іншим, навіть якщо її підтримує меншість. Можна припустити, що школярі відчують себе більш самостійно ніж студенти, що пов'язується з їхнім бажанням здійснити свій власний життєвий вибір – визначитися з омріяною спеціальністю. Досліджувані доволі легко приймають рішення, не спираючись на думку більшості. Отже, соціальне оточення не впливає на образ життя, поведінку та мислення наших респондентів. На відміну від школярів, студенти достатньо самостійні, проте можуть бути схильними прислуховуватися до інших. Це означає приймати важливі життєві рішення, покладаючись на думку близьких або намагаючись догодити оточуючим.

В обох групах досліджуваних переважає середній рівень розвитку умінь, пов'язаних з управлінням середовищем. Відповідно до інтерпретації методики управління середовищем передбачає наявність в особистості якостей, які могли б забезпечити успішне та ефективне оволодіння різними видами діяльності. Отже, респонденти відчують себе достатньо впевнено і компетентно в управлінні своїми повсякденними справами, володіють навичками використання певних життєвих обставин на свою користь. При цьому, на нашу думку, школярі та студенти можуть відчувати певну нездатність протистояти життєвим труднощам, на які, за їхнім суб'єктивним відчуттям, вони не в змозі вплинути.

Виходячи з того, що відсотковий показник низького рівня управління середовищем прагне до високої вираженості, можемо відмітити, що студенти можуть відчувати себе безсилимими у спробах краще організувати своє середовище, відчувати труднощі у плануванні своєї майбутньої діяльності, що задовольняла б їхні потреби. Можливо, це пов'язано з дистанційним форматом навчання, бар'єрами у спілкуванні та здійсненні своєї повсякденної діяльності під час повномасштабної війни в Україні.

Результат оцінки характеру відмінностей сформованого рівня автономії та управління середовищем за U-критерієм Мана-Уїтні показав, що між школярами і студентами немає статистично значущої різниці за цими критеріями соціальної зрілості. Ані автономія, ані управління середовищем не характеризуються більш високим рівнем у порівнянні двох груп досліджуваних. Порівняння по групах за статусами професійної ідентичності за U-критерієм Мана-Уїтні показало, що отримані в групі студентів зі сформованою професійною ідентичністю результати за шкалою «управління середовищем» прагнуть до показника статистичної значущості. Виходячи з цього, можемо припустити, що студенти, які характеризуються більш високим рівнем управління своєї діяльності, ефективніше планують своє майбутнє, зокрема, у сфері професійного життя.

3. 2. Визначення взаємозв'язку соціальної зрілості та професійного самовизначення особистості юнацького віку

З метою визначення взаємозв'язку соціальної зрілості та професійного самовизначення випускників 11 класу та студентів 1 курсу нами був проведений кореляційний аналіз за методом Спірмена.

Аналіз кореляційних зв'язків у групі досліджуваних випускників 11 класу зі статусом професійної ідентичності «мораторій» показав, що існує статистично значущий прямий кореляційний зв'язок між змінними соціальної зрілості та змінними термінальних цінностей особистості. Зокрема, між «управлінням середовищем» і «особистим престижем» ($r=0,552$, $p \leq 0,05$).

Кореляційний зв'язок рефлексії з іншими змінними соціальної зрілості, змінними термінальних цінностей та життєвих сфер не було виявлено.

Кореляційний зв'язок автономії з іншими змінними соціальної зрілості, термінальними цінностями та життєвими сферами не був встановлений.

Кореляційний зв'язок управління середовищем був встановлений лише з термінальною цінністю особистий престиж, інших кореляційних зв'язків зі

змінними соціальної зрілості, термінальних цінностей та життєвих сфер виявлено не було.

Кореляційні зв'язки таких змінних термінальних цінностей як високе матеріальне становище, креативність, активні соціальні контакти, розвиток себе, досягнення, духовне задоволення, збереження індивідуальності зі змінними соціальної зрілості встановлені не були.

Кореляційних зв'язків змінних життєвих сфер (сфера професійного життя, освіта і навчання, сімейне життя, суспільне життя, захоплення) зі змінними соціальної зрілості виявлено не було.

Можемо зробити висновок, що криза вибору у школярів детермінується лише зв'язком управління середовищем з особистим престижем. Це означає, що школярі можуть організовувати свою діяльність та задовольняти потреби відповідно до того, що від них очікує суспільство. Згідно з отриманими результатами, школярі можуть очікувати тиск соціальних очікувань, через що змінити своє життя на краще їм може здаватися неможливим. Респонденти відчують становлення кризи професійного вибору через те, що визначною рисою обрання майбутньої діяльності є прагнення до схвалення свого вибору оточуючими. Планування своїх справ не вносить у життя школярів передбачуваності, не приносить задоволення, яке б допомагало б їм успішно реалізуватися. Щоб відчувати суспільну зацікавленість і отримувати гідну винагороду за свої дії, їм потрібно діяти як вбачається правильним і прийнятним для їхніх близьких, знайомих.

У школярів зі сформованою професійною ідентичністю було виявлено статистично значущі зворотні кореляційні зв'язки між змінними соціальної зрілості та змінними термінальних цінностей, життєвих сфер особистості. Між рефлексією і особистим престижем ($r=-0,641$, $p\leq 0,05$) рефлексією і активними соціальними контактами ($r=-0,646$, $p\leq 0,01$), рефлексією і сферою професійного життя ($r=-0,529$, $p\leq 0,05$), рефлексією і сферою сімейного життя ($r=-0,756$, $p\leq 0,01$), рефлексією і сферою суспільного життя ($r=-0,632$, $p\leq 0,05$).

Отже, чим вище у визначених зі своєю професійною діяльністю респондентів рівень самосприйняття, оцінки себе згідно зі своїми уявленнями і цінностями, тем менше школярі потребують визнання і схвалення з боку суспільства. І навпаки, чим більше школярі хочуть відповідати запитам іншим людей, тим нижче їхня рефлексивність – критичне ставлення до себе, своїх можливостей і досягнень, обізнаність щодо своїх сильних сторін та недоліків. Такі респонденти дозволяють формувати їхню самооцінку соціуму, а не самостійно будують уявлення про самих себе.

Чим вище у досліджуваних школярів рівень рефлексії, тем менше вони потребують встановлення міцних соціальних контактів. Можемо презюмувати, що сформована професійна ідентичність характеризується фокусом уваги людини на себе і аналізу своєї діяльності. Такі респонденти не сконцентровані на будіванні зв'язків для максимальної залученості у суспільство. Отже, випускники 11 класу із визначеною професійною ідентичністю можуть бути товариськими і вливатися у суспільство для виконання спільних цілей, пошуку однодумців тощо, або діяти самостійно і не потребувати колективної підтримки у досягненні своїх цілей. Школярі, яким властивий високий рівень розвитку рефлексії, не покликані виконувати певну соціальну роль або бути частиною команди, для них важлива власна ідентичність і будівання кар'єри згідно зі своїми уявленнями, і навпаки.

Сформована професійна ідентичність школярів також характеризується зворотнім зв'язком між рефлексією і значущістю такої сфери життя як професійна. Зазначаємо, що старшокласники, які активно пізнають себе і світ навколо себе, поки що не зосереджені на своєму професійному зростанні, можуть не бачити для себе на даний період часу професійних перспектив. Прагнення до побудування професійного життя буде характеризуватися недостатнім рівнем обізнаності щодо свої індивідуальних особливостей і низьким рівнем уявлення про себе як про майбутнього спеціаліста.

Для школярів зі сформованою професійною ідентичністю сімейне життя не є пріоритетною життєвою сферою, якщо вони покликані дізнаватися більше про себе, розвивати себе як особистість, критично ставитися до свого життя та

цілей, що перед ними поставлені. І навпаки, респонденти, які будують сімейне життя, характеризуються більш низьким рівнем рефлексії. Юнаки, яким властиво раннє одруження, менше сконцентровані на своїх почуттях, наслідках своїх вчинків. Вони можуть не ефективно планувати своє професійне або освітнє майбутнє.

Чим вище рівень рефлексії у респондентів, тим більше вони відірвані від проблем суспільства. Припускаємо, що вони сконцентровані на своєму житті або аналізі проблем, що призвели до негативних подій та тенденцій у суспільстві. Досліджувані, що активні в соціально-політичному житті країни, спрямовані на детальне вирішення проблем, турбуються про долю соціуму і конкретних людей. Виходячи з цього, вони можуть виявляти більшу активність у підтримці певних політичних ідей.

У групі школярів зі сформованою професійною ідентичністю був також встановлений статистично значущий прямий кореляційний зв'язок між змінними соціальної зрілості, а саме – між автономією і управлінням середовищем ($r=0,616$, $p \leq 0,05$). Це означає, що людина, якій властиві самостійність, незалежність від думки більшості, вправніше та ефективніше задовольняє потреби. А це впливає на те, як особистість реалізує свої професійні цілі, прокладає свій життєвий шлях.

Кореляційний зв'язок автономії зі змінними термінальних цінностей, життєвих сфер встановлений не був.

Кореляційний зв'язок управління середовищем із рефлексією, змінними термінальних цінностей та життєвих сфер не був виявлений.

Кореляційні зв'язки змінних термінальних цінностей «високе матеріальне становище», «креативність», «розвиток себе», «досягнення», «духовне задоволення» і «збереження індивідуальності» зі змінними соціальної зрілості встановлені не були.

Кореляційні зв'язки змінних життєвих сфер «освіта і навчання», «захоплення» з іншими змінними встановлені не були.

У групі студентів зі статусом професійної ідентичності «мораторій» були визначені статистично значущі прямі кореляційні зв'язки між змінними

соціальної зрілості та змінними термінальних цінностей з життєвими сферами. Виявлений зв'язок між рефлексією і збереженням індивідуальності ($r=0,807$, $p \leq 0,01$). Це означає, що студенти, які прагнуть дотримуватися власних переконань, цінностей, реалізувати себе найкраще як неповторну особистість, відчують труднощі із професійним самовизначенням. Ними не здійснено остаточного вибору, адже криза вибору детермінується їхнім бажанням залишатися унікальними, не підлаштовуватися під рамки соціуму. Можуть притримуватися думки, що однією діяльністю складно займатися все життя, як і присвячувати себе лише професії, яка була ними обрана.

Встановлені статистично значущі тісні прямі кореляційні зв'язки між автономією і креативністю ($r=0,774$, $p \leq 0,01$), між автономією і духовним задоволенням ($r=0,939$, $p \leq 0,01$), автономією і сферою захоплень ($r=0,660$, $p \leq 0,05$). Отже, студенти, які намагаються вийти з кризи професійного вибору, характеризуються самостійністю з бажанням пробувати постійно нові прояви своєї поведінки. Такі особистості, як правило, творчі. Тож криза вибору може бути викликана у студентів саме відкритістю до нового, що розширює їхній пошук можливої професійної діяльності. Студенти, яким властива автономність, вбачають необхідним проживати життя у своє задоволення, їхня головна цінність – це отримувати від життя лише насолоду. Використання свого часу максимально корисно для себе не завжди може співвідноситися із конкретною професійною діяльністю. Для самостійних студентів виявляється важливою сфера захоплень, припускаємо, що через домінування захоплень над професійним життям, студенти відтермінують момент остаточного рішення щодо своєї майбутньої спеціалізації.

Кореляційних зв'язків між управлінням середовищем та змінними термінальних цінностей, життєвих сфер не було виявлено.

Кореляційні зв'язки інших змінних термінальних цінностей і життєвих сфер зі змінними соціальної зрілості встановлено не було.

У групі студентів із визначеною професійною ідентичністю встановлено статистично значущий прямий кореляційний зв'язок між рефлексією і активними

соціальними контактами ($r=0,497$, $p\leq 0,05$). Отже, студенти із визначеним професійним статусом характеризуються прагненням до реалізації своїх сильних сторін і можливостей. Це може бути реалізовано за допомогою виконання суспільно значущих дій, праці в команді. Враховуючи, що переважну частину досліджуваних студентів склали студенти факультету психології, для них важливо на своєму професійному шляху розуміти не лише власні особливості, а тонкощі поведінки і рис особистості інших людей. Майбутні психологи спрямовані поглиблювати людські взаємини для кращого розуміння себе, в тому числі.

У цій же групі встановлено статистично значущий зворотній кореляційний зв'язок між автономією та особистим престижем ($r=-0,462$, $p\leq 0,05$). Виходячи з цього, чим вище рівень самостійності у визначених зі своєю діяльністю студентів, тим менше вони орієнтуються на схвалення свого вибору соціумом, починаючи з родини. І навпаки, чим більше студенти орієнтовані на визнання себе як гарного спеціаліста, талановитого представника своєї професійної діяльності, тим більше вони піддаються думці більшості. У такому випадку, на їхню думку, соціум може нав'язувати «ефективніші» варіанти, ніж ті, які задовольняли б потреби самої особистості.

Кореляційний зв'язок рефлексії з іншими змінними не встановлено. Кореляційні зв'язки управління середовищем зі змінними термінальних цінностей та життєвих сфер не встановлено.

Отже, сформована професійна ідентичність студентів-психологів детермінується, зокрема, зв'язком сформованої рефлексії з прагненнями бути корисними для суспільства і мати в ньому свою вагому роль. Друга група вибірки, а саме студенти 1 курсу, виявляють більш корисну суспільну поведінку. Випускники 11 класу, на відміну від студентів, більш орієнтовані на власне я і свої інтереси. Виходячи з цього, досліджувані школярі виявляють себе як не достатньо соціально зрілі, відповідно до критеріїв соціальної зрілості, які запропоновані у нашій емпіричній моделі.

Висновки до 3 розділу

1. За результатами емпіричного дослідження було визначено статуси професійної ідентичності респондентів. Було виявлено, що випускники 11 класу перебувають у кризі вибору, на відміну від студентів 1 курсу. Вихід з кризи професійного становлення передбачає вступ до вибраного вищого навчального закладу, формування пріоритетів щодо можливостей вступу на певну спеціальність. Студентам 1 курсу притаманна сформована професійна ідентичність, яка свідчить про їхнє успішне на даному етапі професійне самовизначення, задоволення від обраної спеціальності та діяльності.

2. Було діагностовано життєві цінності респондентів. У школярів виражені духовно-моральні цінності, а саме: духовне задоволення, розвиток себе. Ще однією переважною цінністю є збереження власної індивідуальності. Студенти характеризуються домінуванням цінностей «духовне задоволення», «збереження індивідуальності», «активні соціальні контакти». Значущими життєвими сферами для обох груп вибірки виявилися сфера суспільного життя і сфера захоплень.

3. Було визначено рівень розвитку рефлексивності досліджуваних. Школярам і студентам властивий середній рівень розвитку рефлексії, що свідчить про їхній достатній, але неглибокий рівень розвитку цієї особистісної якості. Було визначено рівень розвитку автономії досліджуваних, управління середовищем. У школярів виявився високий рівень розвитку автономії, на відміну від студентів, яким властивий середній рівень. Управління середовищем серед досліджуваних було визначено як оволодіння певними навичками використання навколишніх умов на середньому рівні.

4. Було встановлено кореляційний зв'язок соціальної зрілості з професійним самовизначенням особистості юнацького віку. Група випускників 11 класу із статусом професійної ідентичності «мораторій» характеризується статистично значущим прямим кореляційним зв'язком між управлінням середовищем та особистим престижем. У групі досліджуваних школярів зі сформованою професійною ідентичністю виявлено статистично значущі зворотні

кореляційні зв'язки між рефлексією та особистим престижем, активними соціальними контактами, професійним життям, сімейним та суспільним життям.

У групі студентів із професійним статусом «мораторій» виявлено статистично значущий прямий кореляційний зв'язок між рефлексією та збереженням індивідуальності, між автономією і креативністю, духовним задоволенням та сферою захоплень.

Група студентів зі сформованим професійним самовизначенням характеризується наявним статистично значущим прямим кореляційним зв'язком між рефлексією та активними соціальними контактами, зворотнім кореляційним зв'язком між автономією та особистим престижем.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що в українському психологічному дискурсі соціальна зрілість розуміється як характеристика особистості, її компетентність, особистісна якість людини. У нашій роботі соціальна зрілість розуміється як сукупність особистісних якостей, зокрема, набуті життєві цінності, здатність до самоусвідомлення, вміння приймати самостійні рішення та будувати життєвий шлях, здатність створювати умови для задоволення свої потреб. Соціальна зрілість обумовлює здійснення професійного вибору, який є значущим у подальшій життєдіяльності особистості. Для емпіричного дослідження нами використано наступні критерії соціальної зрілості: рефлексія, самостійність (автономія), вміння ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем.

2. Визначено статус професійної ідентичності у досліджуваних. Встановлено, що випускникам 11 класу, на відміну від студентів 1 курсу, властива криза вибору, статус «мораторію». Вибір професії стає кризою професійного становлення для випускників у період завершення навчання. Досліджувані лише вивчають свої професійні інтереси, намагаються здійснити вибір, що буде відповідати запитам та очікуванням. У досліджуваній групі студентів переважає статус «сформована» професійна ідентичність, що свідчить про задоволеність вибраною професією, готовність будувати кар'єрні плани на майбутнє.

3. Діагностовано життєві цінності респондентів. Встановлено, що в ранньому юнацькому віці домінують такі цінності як «збереження індивідуальності», «духовне задоволення», що обумовлює значимість для обох груп життєвих сфер «суспільного життя» та «захоплень». Загальною властивістю для раннього юнацького віку є те, що для юнаків характерне чуттєве пізнання світу, а не раціональне.

4. Визначено рівень розвитку рефлексивності досліджуваних. Встановлено, що більшість випускників 11 класу і студентів 1 курсу характеризуються середнім рівнем розвитку рефлексивності. Виявлено, що існують статистично значущі відмінності в рівні рефлексії школярів та студентів 1 курсу. На відміну від студентів 1 курсу, випускники 11 класу характеризуються

більш низьким рівнем самовпевненості, не здатні глибоко усвідомити свої сильні та слабкі сторони, не так детально планують свої кар'єрні плани. Можуть не так повно передбачати наслідки своїх дій та рішень чи оцінити рівень своїх досягнень або невдач. Студенти краще пізнають себе, оточуючих та здатні краще усвідомити свої потреби. Визначено рівень автономії та управління середовищем у респондентів. За результатами емпіричного дослідження було встановлено, що у випускників 11 класу переважно високий рівень автономності, що свідчить про їх самостійність та наполегливість здійснити професійний вибір без зовнішнього впливу. У студентів 1 курсу переважає середній рівень автономності. Обидві групи характеризуються середнім рівнем управління середовищем, що свідчить про їхню достатню здатність організовувати своє життя та діяльність відповідно до своїх потреб.

5. Визначений взаємозв'язок соціальної зрілості та професійного самовизначення особистості юнацького віку, а саме:

Школярі, які проживають кризу професійного самовизначення, характеризуються більшим прагненням до зміни поведінки відповідно до соціального схвалення/вимог суспільства.

Школярі, у яких сформована професійна ідентичність, характеризуються орієнтацією на власні цінності, на самоприйняття, а не думку оточуючих. Згідно з отриманими результатами, чим вище рівень рефлексії досліджуваних, тим нижче їх прагнення до дотримання соціальних вимог, до реалізації власної соціальної ролі у взаємодії з іншими. Школярі, що визначилися зі своїм свідомим професійним вибором, знаходяться в стані очікування та підготовки до вступу до закладу вищої освіти, демонструючи пасивну соціальну поведінку – байдужість до професійного, сімейного та суспільно-політичного життя.

Студентам, які ще не визначилися остаточно зі своєю спеціальністю, властиво прагнути до незалежності від інших, оцінювати себе, виходячи зі знання своїх сильних сторін та оцінки досягнень. Виходячи з цього, при будівництві життєвого шляху студентами важливо не знехтувати своїми індивідуальними

особливостями. Першокурсники прагнуть бути самостійними, виявляти нові форми поведінки, отримувати задоволення від життя та якнайкраще реалізуватися у сфері своїх захоплень.

Студенти, що зробили свій професійний вибір, спрямовані побудувати міцні соціальні стосунки, намагаючись краще зрозуміти себе та особливості інших людей. При цьому, чим більш досліджувані автономні, тим менше вони потребують суспільного визнання.

Таким чином, наша гіпотеза частково підтвердилась. Серед критеріїв соціальної зрілості, які ми виокремили завдяки теоретичному аналізу наявної сучасної літератури, визначним виявився рівень рефлексії. Це підтверджується статистично значущими результатами сформованості цієї особистісної якості у студентів у порівнянні із випускниками 11 класу. Перспективою подальших досліджень може бути емпіричне дослідження гендерних особливостей здійснення професійного самовизначення у ранньому та пізньому юнацькому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднар А. Я., Макаренко Н.Г. Особливості професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ. Наукові записки. 2006. №59. С. 49–55.
2. Варнавська І. В. Труднощі професійного самовизначення підлітків // Лютневі наукові читання, LX Міжнародна науковопрактична інтернет-конференція. – 2021. – №60. – С. 33–39.
3. Васильєва О. А. Фактори професійного самовизначення особистості в сучасних умовах / О. А. Васильєва // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 1. – С. 19-23. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10239>.
4. Вірна Ж. П., Іванашко О.Є. Життєвий шлях і соціальна зрілість особистості // International scientific and practical conference “World science: problems, prospects and innovations”. – 2021. – №12. – С. 232–235.
5. Гавриш О. І. Особливості життєвого стилю в юнацькому віці. актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : II Міжнар. науково-практ. конф., м. Хмельницький, 15 листоп. 2012 р.
6. Галяга А. С. Професійне самовизначення старшого підлітка: теоретичний аспект // Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]. – 2018. – №17. – С. 5–7.
7. Докукіна О.М. (2012) Особистісне самовизначення старшокласників: теоретичний аспект. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, 2 (16). pp. 94-103. ISSN ISBN 978-617-620-056-7
8. Дубінка М. М. "Дослідження концептуальних засад проблеми професійного самовизначення провідними науковцями» Innovative projects and programs in psychology, pedagogy and education : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 592 p. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-282-1-10>.

9. Загребнюк Ю. В. Теоретичні підходи до трактування поняття «професійне самовизначення» у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. Вип. 50. С. 97–101.

10. Калюжна І. П. The problem of professional self-identification of high-school pupil: theoretical aspect. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки: збірник наукових праць. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського. 2017. № 1(17), С. 74 –77.

11. Кислюк Ж. М. Соціальна зрілість підлітків: компоненти, критерії та рівні. Перспективи та інновації науки. 2022. № 13(18). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13\(18\)-250-259](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13(18)-250-259).

12. Кімлик А., Кихтюк О. До проблеми психологічних особливостей зрілої особистості. Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології» (13 трав. 2020 р.) / за заг. ред. Я.О. Гошовського, О.В. Лазорко, Т.І. Дучимінської, А.В. Кульчицької, А.Б. Мудрик, Т.В. Федотової. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2020.

13. Клибанівська Т. М. Професійна ідентичність: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Збірник наукових праць «Теорія і практика сучасної психології». – 2020. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.10>.

14. Комар Т. В. Психологічна природа соціальної зрілості як вагома передумова професійної успішності майбутніх фахівців соціономічного профілю / Т. В. Комар // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12, Психол. науки : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – Вип. 1 (46). – С. 171-178.

15. Комар Т. В. Структура та провідні властивості професійної зрілості майбутнього спеціаліста соціономічного напрямку. Освіта та розвиток обдарованої особистості. - 2016. - № 1. - С. 9-14 . - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2016_1_4 .

16. Комар Т. В. (2019). Соціальна зрілість психолога як детермінанта його професійної зрілості. Психологічний журнал, (1). URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/152559>.

17. Коптєва О. М. .Особливості формування соціально-професійної зрілості в період ранньої юності [Текст] / Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки / ред. В. Ф. Черкасов [та ін.]. - Кіровоград : КДПУ, 2016. - Вип. 147. - С. 192-196 . - ISBN 978-966-7406-57-8.

18. Косянчук С. В. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів старшої школи засобами змісту сучасного підручника. Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / ред. кол., головн. ред. В.М. Мадзігон ; наук. ред. О.М. Топузов. Київ : Пед. думка, 2018. Вип. 11. С. 107–120.

19. Крохіна А. В. Роль професійного самовизначення у процесі становлення особистості. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2019. № 3 (42). С. 19-24. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2019_3_5

20. Кучеренко Є. В. Професійне самовизначення особистості як психолого-педагогічна проблема // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: Зб.наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2008. – №22 (46). – С. 230 – 237

21. Левківський М. В. Соціальна зрілість старшокласників (підходи до формування) / М.В. Левківський // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 32. – Рівне: РДГУ, 2005. – С. 85-87.

22. Нестеренко М. Особливості розвитку ідентичності в підлітковому віці [Електронний ресурс] // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.3/13>.

23. Оліховська Л. П. Теоретичні основи професійного самовизначення: психологічний аспект. Науковий вісник Ужгородського

університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Випуск 2 (39). С.161-164. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2016_2_43.

24. Омельчук О. В. (2022). Соціальна зрілість: ресурсний підхід експлікації компетентності особистості. Психологічне консультування та психотерапія. Випуск 17. 12-19. DOI : <https://doi.org/10.26565/2410-1249-2022-17-02>.

25. Петриченко Л. Професійне самовизначення особистості як психолого-педагогічна проблема. Education. Innovation. Practice. 2023. Т. 11, № 5. С. 52–58. URL: <https://doi.org/10.31110/2616-650x-vol11i5-008>.

26. Пізик Ю. В. Формування соціально зрілої особистості / Ю. В. Пізик // Таврійський вісник освіти. - 2014. - № 1(1). - С. 151-155. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2014_1\(1\)__28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2014_1(1)__28).

27. Психологічний словник. / за ред. В. І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.

28. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості: монографія. Харків: Мачулін. 2017. 441 с.

29. Радчук Г. К. Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. Вісник НАДПСУ. 2012. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47.

30. Рапун К. В. Професійне самовизначення старшокласників як психолого-педагогічна проблема / К. В. Рапун, О.М. Василенко // Науковий пошук молодих дослідників : збірник наукових праць студентів / за ред О. Л. Караман ; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – 2022. – № 2. – С. 163-168.

31. Сподін Л. А. До питання професійної спрямованості особистості та проблеми її формування // Педагогіка і психологія: Зб. наукових праць Харків: ХДПУ, 2000, Вип.10 . Ч.3. С. 110-115.

32. Становських З. Л. Рефлексивні компоненти професійного самовизначення старшокласників : дис. ... канд. псих, наук : 19.00.07 К., 2016. 271 с.

33. Федоренко Л. П. Специфіка професійного самовизначення випускників сільських шкіл (за результатами констатувального експеримента) [Електронний ресурс] // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Випуск 17 (62)'. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17\(62\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17(62).10).
34. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу життя . Психолог у концтаборі / Віктор Франкл; пер.з англ. О.Замойської. // Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 160 с.
35. Хелл К. С., Ліндсей Г. Теорія особистості. / Пер з англ. - М.: ЕКСМО-ПРЕС, 2010. - 592с.
36. Хилевич, В. Д., & Отич, Д. Д. Психологічні особливості професійного самовизначення в юнацькому віці. Освіта і наука - 2023 : збірник наукових праць учасників звітнонаукової конференції студентів та аспірантів Факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (3-7 квітня 2023 року, м. Київ) [Електронне видання] / Ред. колегія: Л.М. Вольнова. – Київ, 2023. – 338 с.
37. Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality. New Haven: Yale University Press. 1955. 462 p.
38. Brown, D. & Associates (Eds.). (2002). Career choice and development. San. Francisco: Jossey Bass.
39. Hochheimer J. L. Communication, Spirituality and the Sharing of Meaning. Published in Martin Fowler, John D. Martin III and John Hochheimer (eds). Spirituality: Theory, Praxis and Pedagogy, Inter-Disciplinary Press, Oxford, UK, 2017. P. 21–28.
40. Marcia J. E. Theory and measure: the identity status interview. In: Watzlawik M., Born A., editors. Capturing Identity: Quantitative and Qualitative Methods. Lanham: University Press of America, 2007. P. 1–14.
41. Rotter J. B. Cognates of personal control: Locus of control, self-efficacy, and explanatory style: Comment / J. B. Rotter. Applied and Preventive Psychology, 1992, - 1.- P. 127-129.

АНОТАЦІЯ

Полтавська К. Соціальна зрілість як чинник професійного самовизначення особистості юнацького віку

Тема кваліфікаційної (магістерської) роботи присвячена соціальній зрілості як чиннику професійного самовизначення особистості юнацького віку. Мета роботи полягає у теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні встановлення взаємозв'язку між соціальною зрілістю та професійним самовизначенням у осіб раннього юнацького віку. Визначено критерії соціальної зрілості: рефлексія, автономія, управління середовищем. За результатами емпіричного дослідження було встановлено, що випускникам 11 класу, які знаходяться в кризі професійного становлення, властиво спиратися на думку суспільства і будувати своє життя в залежності від прийнятих стандартів. Випускники 11 класу, що визначилися зі своїм професійним спрямуванням, виявляють цікавість до самопізнання, проте характеризуються пасивною соціальною поведінкою. Студенти 1 курсу із кризою вибору прагнуть до збереження автономності та власної унікальності. Студенти зі сформованою професійною позицією намагаються бути корисними для суспільства, залишаючись вірними своїм цінностям. Визначена статистично значуща різниця за рівнем розвитку рефлексивності в осіб юнацького віку. Таким чином, студенти характеризуються більш високим рівнем самоприйняття, більш високим рівнем самооцінки тощо. Встановлено, що рефлексія є визначною якістю, яка впливає на успішне професійне самовизначення. Отримані результати можуть бути використані для складання програм професійної орієнтації для старшокласників, перспективами дослідження є дослідження гендерних особливостей самовизначення в ранньому та пізньому юнацькому віці.

Ключові слова: юнацький вік, зрілість, соціальна зрілість, професійне самовизначення, статус професійної ідентичності, рефлексія.

ANNOTATION

Poltavska K. Social maturity as a factor in the professional self-determination of a person of adolescence.

The topic of the master's qualification work is devoted to social maturity as a factor in the professional self-determination of a person of adolescence. The purpose of the work is to theoretically analyze and empirically study the relationship between social maturity and professional self-determination in early adolescence. Social maturity is assessed based on criteria such as reflection, autonomy, and environmental management. According to the results of the empirical study, it was found that graduates of the 11th grade who are in a crisis of professional development tend to rely on the opinion of society and build their lives depending on the accepted standards.

Graduates of the 11th grade who have determined their minds about their professional orientation show interest in self-awareness, but are characterized by passive social behavior. First-year students with a crisis of choice strive to maintain autonomy and their own uniqueness. Students with a formed professional position try to be useful to society while remaining true to their values. There is a statistically significant difference in the level of reflexivity development among adolescents. Thus, students are characterized by a higher level of self-acceptance, a higher level of self-esteem, etc. It has been established that reflection is a significant quality that influences successful professional self-determination. The obtained results can be used to develop vocational guidance programs for high school students, and the study of gender specific features of self-determination in early and late adolescence is a research prospect.

Key words: adolescence, maturity, social maturity, professional self-determination, professional identity status, reflection.